

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Nasilje djece nad roditeljima

Ines Sedić

Zagreb, 2016

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Nasilje djece nad roditeljima

Mentorica: Izv.prof.dr.sc. Martina Ferić

Studentica: Ines Sedić

Zagreb, 2016

IZJAVA O AUTORSTVU RADA

Potvrđujem da sam osobno napisala rad „Nasilje djece nad roditeljima“ i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ines Sedić

Zagreb, travanj 2016.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Nasilje djece nad roditeljima.....	5
2.1. Rizični čimbenici za nasilje djece nad roditeljima.....	12
2.2. Obilježja počinitelja nasilja nad roditeljima.....	21
2.3. Posljedice nasilja nad roditeljima.....	26
3. Prevencija nasilja nad roditeljima.....	29
4. Zaključak.....	33
5. Literatura.....	35

SAŽETAK

Nasilje djece nad roditeljima

Studentica: Ines Sedić

Mentorica: Izv.prof.dr.sc. Martina Ferić

Program/modul: Socijalna pedagogija / Odrasli

Temeljni je cilj rada opisati fenomen nasilja djece nad roditeljima koji nije nova pojava, ali se oduvijek držao u tajnosti. Zbog nespremnosti roditelja da ga prijave i potraže pomoć ali i činjenice da ne znaju kome se obratiti, problem ostaje unutar obiteljskog doma. Tamna brojka je vrlo velika i procjenjuje se da iznosi i do 200%. Javnost nije dovoljno upućena i senzibilizirana, a na djecu se još uvijek gleda samo kao na žrtve obiteljskog nasilja. Radom su dana moguća objašnjenja nasilničkog ponašanja koje djeca usmjeravaju prema svojim roditeljima, a naglasak je stavljen na važnost kvalitetne obiteljske klime i roditeljskih odgojnih stilova. Pregledom istraživačkih i teorijskih radova različitih autora prikazani su različiti oblici nasilja nad roditeljima te obilježja počinitelja.

Pretpostavka dobrih obiteljskih odnosa i nenasilnog rješavanja sukoba leži u roditeljskim kompetencijama i pravovremenom postavljanju pravila i granica u odgoju djece. Suradnja roditelja i škole važna je u prevenciji nasilnog ponašanja djece i osnaživanju roditelja za izazove koje nosi roditeljstvo. Kod nas ne postoji cjelovito znanstveno djelo koji se odnosi na problematiku nasilja djece nad roditeljima, te je jedan od ciljeva doprinijeti osvještavanju i senzibiliziranju društva, te potaknuti na reakciju socijalne okoline.

Ključne riječi: nasilje djece nad roditeljima, rizični čimbenici, obilježja počinitelja nasilja nad roditeljima, posljedice nasilja nad roditeljima, prevencija

ABSTRACT

Children violence against parents

Student: Ines Sedić

Mentor: Martina Ferić, associate professor

Program/modul: Social pedagogy / Adults

The main aim of this paper is to describe the phenomenon of violence of children against parents. While it not a new phenomenon, it merely hadn't been discussed before. Thanks to the parents' reluctance to report the event and a general lack of awareness who to report it to, most cases remain within the family. Depressing figures reach up to 200%. The public remains unaware of the problem, used to viewing children as nothing but victims of family violence. The paper provides a few possible explanations for child-to-parent violence with emphasis on the family surroundings and parenting style. An overview of theoretical and research papers by different authors shows different forms of violence against parents and common traits of perpetrators.

The assumption of good family relations and peaceful conflict resolution hinges on parents' competence and a timely setting of boundaries within child rearing. Cooperation between parents and educational institutions is vital in prevention of violent behaviour in children and strengthening the parents for the challenges of parenting. The Croatian society lacks a good scientific overview of this problem, so one of our goals is to contribute to raising awareness within it and encouraging a response from the social surroundings.

Key words: child to parent violence, risk factors, attributes of perpetrators of violence against parents, consequences of violence against parents, prevention

1. UVOD

Preduvjet za zdravo društvo je zdravlje njegove osnovne jedinice, te najtrajnije i najstarije društvene grupe. Obitelj kao društvena jedinica, svom članu osigurava primarnu socijalizaciju i razvoj nužan za uspješno integriranje u društvo. Pod zdravom obitelji, smatra se ona u kojoj roditelj ili skrbnik brine za dijete te mu pruža potporu dok se ne osamostali. Zdrava obitelj pružiti će skrb, zdravstvenu zaštitu, uključiti dijete u izvanobiteljske organizacije, a svi članovi će dijeliti životne vrijednosti međusobno si pružajući ljubav i emocionalnu toplinu (Wagner Jakab, 2008).

Obitelj i dom globalno se povezuje s mjestom sigurnosti, ljubavi i uzajamne topline. No, u dnevnim novinama i stranicama crne kronike, moguće je vidjeti suprotno. Očigledno je da, kako i u društvu, tako i u obiteljima, postoje skupine i pojedinci koji su u sukobu. Prema teoretičarima sukoba članovi obitelji razlikuju se međusobno u mnogo čemu. S vremenom dolazi do konflikata i sukoba. Pitanje je, tko u njima pobjeđuje? Onaj tko je moćniji - tvrde zastupnici teorije sukoba (Janković, 1996).

Konflikti i sukobi smatraju se normalnom pojavom, dijelom naše ljudske prirode. Sve veće nasilje u društvu odražava globalnu krizu, a takve pojave nisu izuzetak ni u instituciji obitelji. Janković (1996) navodi kako uzroci sukoba mogu biti različiti interesi, vrijednosti i očekivanja, a ključno je pitanje - kada je sukob štetan, a kada dobrodošao? Kada se sukob naziva nasiljem u obitelji?

Nasilje u obitelji, pojava je na koju se tek od nedavno počinje gledati kao problem, te postoji potreba njenog proučavanja i prevencije. Definira se kao skup ponašanja čiji je cilj kontrola nad drugom osobom upotrebom sile, zastrašivanjem i manipuliranjem. Uvijek pretpostavlja zloupotrebu moći u odnosima koji se temelje na nejednakosti (Ajduković i Pavleković, 2000). Ima različite ciljeve kao - eliminaciju, manipulaciju i dominaciju, a uzrokuju ga brojni psihološki motivi i procesi poput: straha, moći, osvete, koristi, ugone i ovisnosti (Grozđanić i Sršen, 2011).

Može se naći u svim društvima, te je znana oduvijek i seže daleko u povijest, od najprimitivnijih do današnjih modernih obitelji. Muškarci su oduvijek postavljali pravila ali i odlučivali o životu i smrti žena i djece. U starom Rimu su imali pravo kazniti ili čak umoriti suprugu zbog „nedolična“ ponašanja. U srednjem vijeku se zlostavljanje žena smatralo pravom supruge, a jako dugo nije ni postojao pojam bračnog silovanja. Prve zabilješke o

nasilju nad djecom sežu do prije 5000 godina od starih Sumerana. Ženska djeca su posebno bila ugrožena, te su korištena za prostituciju ili fizički rad (Zloković, 2009). Uzme li se u obzir da su muškarci 7 do 10 puta agresivniji od žena, jasno je da će nasilje u obitelji najčešće biti usmjereni protiv žena i djece (Ferenčić-Ćuk, 2008).

Od 60-tih godina 20. stoljeća, ulažu se veći napori na proučavanje i problematiziranje ove pojave. Tada je „otkriven“ fenomen zlostavljanje djece (Kempe i sur., 1962, prema Ajduković i Pavleković, 2000). Uočavaju se tragične posljedice koje ono ima po pojedince, obitelji i društvo u cjelini te dolazi do sve veće potrebe za sprječavanjem nasilja u obitelji. Više se ne smatra privatnim problemom, s obzirom na sve moguće uzroke i posljedice te općeprihvaćene norme ljudskih prava (Zloković, 2009). Obitelj dakle može biti okruženje u kojem se ponekad neće primati emocionalna toplina i ljubav, već će se kršiti temeljna ljudska prava.

Nasilje u obitelji kao i nasilje općenito, ima različite oblike i definicije s obzirom na stručno i znanstveno polazište. Svjetska zdravstvena organizacija (Nacionalna strategija prevencije nasilja u obitelji za razdoblje od 2008. do 2010. godine, 2007) nasilje definira kao: Čin namjernog fizičkog ozljeđivanja, prisile i prijetnji ili bilo kojeg drugog postupaka koji imaju za posljedicu ozljeđivanje, psihološke stresove, deprivacije ili izazivanje smrti.

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji navodi sljedeće oblike nasilja u obitelji (NN 137/09, 14/10, 60/10):

- tjelesno nasilje, odnosno primjena fizičke sile bez obzira je li nastupila tjelesna ozljeda ili nije
- tjelesno kažnjavanje i drugi načini ponižavajućeg postupanja prema djeci u odgojne svrhe
- psihičko nasilje, odnosno primjena psihičke prisile koja je prouzročila osjećaj straha, ugroženosti, uznemirenosti ili povrede dostojanstva, verbalno nasilje, verbalni napadi, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrđnim imenima ili na drugi način grubo verbalno uznemiravanje, uhođenje ili uznemiravanje preko sredstava za komuniciranje ili preko elektroničkih i tiskanih medija
- spolno nasilje, odnosno spolno uznemiravanje
- ekonomsko nasilje pod kojim se podrazumijeva oštećenje ili uništenje osobne i zajedničke imovine ili zabrana ili onemogućavanje osobne i zajedničke imovine ili pokušaj da se to učini te oduzimanje prava ili zabrana raspolaganja osobnim prihodima, onemogućavanje zapošljavanja ili rada, prisiljavanje na ekonomsku

ovisnost, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog kućanstva i skrb o djeci ili drugim uzdržavanim članovima kućanstva

Osoba može biti i posredno izložena nasilju, tako što svjedoči nasilju nad članom obitelji. Takvo nasilje, iako ne direktno, ostavlja socijalne i psihološke posljedice i nipošto se ne smije podcijeniti i zanemariti (Murray, 1992). U radu će biti detaljnije prikazano kakav utjecaj na dijete ima svjedočenje nasilju između roditelja, te kako može biti rizični čimbenik za nasilje nad jednim od roditelja.

Nasilje u obitelji se dijeli i s obzirom na to između koga se događa, odnosno, razlikujemo nasilje između partnera, zlostavljanje i zanemarivanje djece od strane roditelja ili skrbnika, nasilje i izrabljivanje starijih osoba te nasilje djece nad roditeljima.

Nasilje između partnera najučestaliji je oblik nasilja u obitelji i onaj o kome se svakodnevno izvještava i polemizira. U ovom slučaju, najčešće je psihičko nasilje, potom fizičko te seksualno nasilje, a kao počinitelji prevladavaju muškarci, 9:1 u odnosu na žene. Vijeće Europe objavilo je podatak da je 20 do 50% žena u Europi tijekom života bilo žrtvama obiteljskog nasilja, pa time nasilje nad ženom predstavlja najčešći oblik ljudski prava u Europi (Ajduković i Ajduković, 2010).

Nasilje nad djecom u obitelji može se promatrati kao kontinuum koji se kreće od zapostavljanja pod kojim smatramo nedovoljnu brigu za razvojne potrebe i ličnost djeteta, potom zanemarivanja koje predstavlja odsustvo zadovoljavanja razvojnih i osnovnih potreba te socijalne sigurnosti djeteta, do zlostavljanja, odnosno ugrožavanje njegovog psihičkog i fizičkog integriteta (Bulatović, 2011). Svjetska zdravstvena organizacija predlaže određenje zlostavljanja djece ili zlouporabe kao *„svih oblika tjelesno i/ili emocionalnog lošeg postupanja, spolnog zlostavljanja, zanemarivanja ili nehajnog postupanja, ekonomskog ili drugog iskorištavanja, koji nanose stvarnu ili potencijalnu štetu djetetovom zdravlju, preživljavanju, razvoju ili dostojanstvu, u kontekstu odnosa odgovornosti, povjerenja ili moći“* (WHO, 1999:15).

Nasilje nad starijim osobama može također biti tjelesno, psihičko, seksualno, materijalno i zanemarivanje. Ovaj oblik nasilja nije novi socijalni fenomen. Pojam „zlostavljanja starijih osoba“ prvi su put opisali Baker i Burston u British Scientific journals 1975. godine pojmom granny battering ili zlostavljanje bakica (Neno i Neno, 2005, prema Rusac, 2006), no tek je 1990. godine Vijeće Europe provelo sustavno istraživanje o nasilju

nad građanima treće životne dobi. Pokazalo se da je 8% starijih soba izvrgnuto nasilju u obitelji i da je ono mnogo raširenije nego što se pretpostavljano (Ajduković, Rusac i Ogresta, 2007).

Posljednju kategoriju, koja će biti i tema ovog rada, Svjetska zdravstvena organizacija ne spominje kao poseban oblik, već ju svrstava u nasilje nad starijom osobom. Nasilje djece nad roditeljima nova je i nedovoljno istražena pojava u mnogim društvima. Riječ je o socijalno marginaliziranom problemu i vrlo je malo sustavnih istraživanja ovog fenomena. Prije 20 godina u istoj poziciji je bio problem nasilja nad ženama i djecom. Malobrojna istraživanja koja su i provedena, ukazuju da je riječ o rastućem fenomenu s ozbiljnim posljedicama.

2. NASILJE DJECE NAD RODITELJIMA

Govoreći općenito o nasilju, danas nije ništa novo pročitati članak o zlostavljanim ženama ili djeci, o nasilnom suprugu i problemima koji prate takvu obitelj te posljedicama koje nasilje ima po članove. Javnost je upoznata s tom problematikom, svatko ima nešto za reći na tu temu, pišu se stručni radovi te se poduzimaju napori u području prevencije i sankcioniranja počinitelja. No, oblik nasilja o kojem će biti riječ u ovom radu, fenomen je o kojem malo tko što zna, te izaziva nevjericu pri samom spominjanju. To proizlazi iz uvjerenja i stavova o obitelji kao zajednici u kojoj roditelji imaju glavnu ulogu autoriteta, donose pravila i postavljaju granice, a ako se govori o nasilju koje je svakako nepoželjna pojava, oni će biti glavni akteri i počinitelji nasilja. Na djecu se gleda kao na žrtve, bilo direktno, kao žrtve zlostavljanja ili zanemarivanja, ili pak indirektno, kao svjedoke nasilja u obiteljskom domu. O tome piše i Gallagher (2004), te tvrdi da je teško pojmiti i u djetetu vidjeti zlostavljača, kad ga se gleda kao žrtvu u obitelji u kojoj je prisutno nasilje. To je često i istina, djeca zlostavljači su nerijetko odrasla u nasilnom okruženju. U antropološkoj literaturi o nasilju u obitelji, Levinson (1989, prema Gallagher, 2008), spominje pojam „udaranje roditelja“, ali ga navodi samo kao jedan od brojnih mogućih oblika obiteljskog nasilja, s naglaskom da je vrlo rijedak. Fenomen nije rijedak kao što su istraživanja kasnije zaključila, no prati ga velika tamna brojka te se o njemu ne govori dovoljno, zbog čega se stvara iluzija nepostojanja. Postoje zapisi iz 17. stoljeća koji govore o ovom fenomenu, dakle, on nije nov (Miettinen, 2014, prema Holt, 2015). Također, on nije problem samo zapadnog svijeta koji se jednostavno može objasniti promjenama u roditeljskom odgoju i pristupu djeci. Zabilješke o nasilju nad roditeljima postoje i u Tajvanu, Južnoj Koreji, Egiptu, Šri Lanki i Kolumbiji (Holt, 2015). Potrebno ga je shvatiti veoma ozbiljno, navodi Gallagher (2004), jer ono uzrokuje veliki stres u obitelji, a može dovesti i do njena raspada. Također, to može biti „početak karijere obiteljskog zlostavljača“, odnosno, osoba će takvo ponašanje prenijeti i u obitelj koju će sama zasnovati jednog dana. Moguće je da se o ovom problemu ne zna mnogo te se ne istražuje dovoljno, zbog potrebe da se vjeruje u mit da sva djeca vole i poštuju svoje roditelje (Straus, 1980, prema Gallagher, 2008).

Na prostorima Hrvatske prof. dr. sc. Jasminka Zloković s Odsjeka za pedagogiju, Filozofskog fakulteta u Rijeci, opširnije se bavila tim problemom i napisala knjigu *Nasilje djece nad roditeljima - Obiteljska tajna?* čime nastoji senzibilizirati javnost te prodire u tajnu koje obitelji skrivaju od javnosti. U svom radu, nasilje djece nad roditeljima definirala je kao

bilo koje ponašanje - postupak koji je namjerno štetan za roditelja ili ima namjeru tjelesno, psihološki povrijediti, učiniti financijsku štetu, osiromašiti ili uspostaviti prisilnu kontrolu nad roditeljima, a to se odnosi i na sve verbalne oblike nasilja (Zloković, 2009:13).

Ostale srodne definicije ovog problema kažu da je *zlostavljanje roditelja bilo koje štetno ponašanje djeteta usmjereno uspostavljanju moći i kontrole nad roditeljima* (National Clearinghouse on Family Violence, 2003:1) ili kako ga definiraju Friend, Howard i Parker (2008:5) *adolescentno nasilje prema roditeljima je bilo koje ponašanje korišteno kako bi adolescent stekao kontrolu u obitelji, dominirao, zastrašio ili prinudio roditelje.*

Vidljivo je da su i u ovom obliku nasilja središnji pojmovi kontrola i moć, te da ono obuhvaća 3 glavna oblika - tjelesno, psihološko i financijsko (Cottrell, 2001; Patterson i sur, 2002, prema Wilks i Wise, 2012), a Zloković (2009) navodi još i seksualno. Nasilno ponašanje djece nad roditeljima nije uvijek lako uočljivo, prvenstveno jer ono ne mora biti isključivo fizičko, ili se može smatrati normalnim i prolaznim, no u situaciji kada roditelji žive u strahu od svog djeteta, osjećaju sram zbog onoga što proživljavaju, jasno je da obiteljska klima nije zdrava i da je posrijedi nasilje. Roditelji svakog djeteta koje prolazi kroz adolescenciju se često i na dnevnoj bazi suočavaju s konfliktima, prkosom, međusobnim nerazumijevanjem i „teškim riječima“. Razdoblje adolescencije je obilježeno takvim situacijama koje se smatraju normalnim budući da dijete teži osamostaljivanju i razvijanju vlastitog identiteta. Do sukoba može doći zbog adolescentovog izgleda (neobična frizura i odjeća), izlasci koje roditelji ne odobravaju, odabira prijatelja s kojima se adolescent druži, konzumacije alkohola i droga i slično (Zloković, 2009). Postavlja se pitanje, gdje prestaje uobičajeni, „zdravi“ sukob s djetetom, a počinje nasilje? Problem u definiranju nasilja nad roditeljima je u razgraničavanju normalnog ponašanja koje uključuje različite obiteljske sukobe, buntovnički stav adolescenata od nasilnog. Nasilno ponašanje dovodi do ponižavanja, uznemiravanja i prkošenja roditeljskom autoritetu te ima namjeru povrijediti roditelja (Estevez i Gongora, 2009). Cilj je kontrola i manipulacija. Nasilje nije isto što i bijes, bijes je emocija koja je normalna, a nasilje ima veze s kontrolom i moći (Inner South Community Health Service, 2008). Nasilje ne možemo jednostavno odrediti kao ponašanje ili emocionalni odgovor, već kao psihološku strategiju za postizanje određenog cilja (Pueyo i Redondo, 2007, prema Ibabe i sur., 2009). Ono može imati razne oblike, često započinje verbalnim nasiljem, vrijeđanjem, vikanjem, a roditelji žrtve često trpe različite oblike nasilja.

Oblici nasilja djece nad roditeljima

Unatoč činjenici da je ovaj fenomen malo istražen u svijetu te ga prati velika tamna brojka, jasno je da dijete može manifestirati sve oblike nasilnog ponašanja prema roditeljima koje nalazimo i u drugim odnosima, izvanobiteljskim i obiteljskim

Tjelesno nasilje podrazumijeva agresivna ponašanja kojim se roditelj ozljeđuje, a to mogu biti udarci nogom, šakom ili predmetom, čupanje, štipanje, ugrizi, ubodi, bacanje na pod, gađanje predmetima, gušenje, frakture pa sve do eskalacije i pokušaja ubojstva i samog ubojstva. Pod tjelesnim zlostavljanjem smatra se i uništavanje osobnih dobara, bušenje rupa u zidovima, uskraćivanje sna, hrane, vode, onemogućavanje ili zabrana uzimanja lijekova i zdravstvene skrbi. Nadalje, tjelesno nasilje je i prisiljavanje roditelja na težak fizički rad, ograničavanje kretanja, zatvaranje te ne pružanje pomoći u slučaju nesreće. Tjelesno nasilje može biti i prikriveno, te ga roditelj ili netko u njegovoj blizini neće odmah registrirati kao nasilje. To su slučajevi u kojima dijete lupka roditelja po glavi rukom, šakom ili predmetom, potom ga povlači za kosu ili udove, podmeće mu noge ili izmiče stolac s namjerom da roditelj padne. Neki oblici mogu biti istovremeno i tjelesno i emocionalno nasilje, poput uništavanja imovine, stvari, novca ili nekog pribora koji je roditelju potreban i nema zamjenu za ono što mu je oduzeto ili uništeno. Pri tom ga se dovodi u neugodan i ponižavajući položaj. Iako su neki od navedenih oblika prikriveni i mogu proći nezamijećeno kod rodbine i prijatelja roditelja, to ne umanjuje njihovu ozbiljnost i težinu koju imaju po psihičko i fizičko zdravlje osobe (Zloković, 2009).

Koncept emocionalnog ili psihičkog nasilja razvio se iz ideje da ljudska bića mogu koristiti svoja znanja o slabostima drugih kako bi ih kontrolirali, dominirali i iskorištavali ih. Kada osoba, u ovom slučaju dijete, zna da je roditelj u osjetljivom emocionalnom stanju, te koristi njegovu slabost, takva ponašanja će se kvalificirati kao zlostavljanje (Price, 1996).

Pod psihičkim ili emocionalnim oblicima, smatra se nazivanje pogrdnim imenima, kritiziranje, ponižavanje i podcjenjivanje roditeljskog posla, prijetnje samoozljeđivanjem, obeshrabrivanje, prijetnje, psovanje, vikanje, podcjenjivanje pred drugim osobama - prijateljima, rodbinom, susjedima, bježanje od kuće, nerealistični zahtjevi te igranje „psiholoških igara“ (Horsburg, 2012).

Čitav je niz ponašanja koje se mogu smatrati emocionalnim nasiljem, a njihova učestalost, trajanje, kontekst i posljedice će odlučivati o tome hoće li se smatrati nasiljem.

Ponašanja poput vikanja ili ignoriranje roditeljevih potreba, osjećaja ili pak uskraćivanje informacija o tome gdje dijete odlazi i što radi smatrat će se dijelom svakodnevnog života, no ukoliko je ono perzistentno, klasificirat će se nasiljem (National Clearinghouse on Family Violence, 2003). Ono što također čini razliku između takvih povremenih situacija i nasilja je cilj ponašanja. Ponašanja kojima je cilj nanijeti psihološku bol roditeljima u cilju njihove kontrole, smatraju se nasiljem.

Financijsko nasilje ili materijalna eksploatacija i uništavanje imovine oblici su nasilja koji su pomalo zanemareni u istraživanjima, ali prema procjenama vrlo prisutni (Eckstein, 2004, prema Crichton-Hill, Evans i Meadows, 2006). Financijsko nasilje je bilo koji oblik ponašanja kojim se krađom, prisilom ili prijevarom stječe bilo kakva materijalna korist bez znanja ili volje roditelja (Zloković, 2009). Ono je kao oblik nasilja u obitelji, prepoznato u hrvatskom zakonodavstvu, te je 2009. godine uvršteno u Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 137/09, 14/10, 60/10), te pod njim podrazumijeva: *oštećenje ili uništenje osobne i zajedničke imovine ili zabrana i onemogućavanje korištenja osobne i zajedničke imovine ili pokušaj da se to učini te oduzimanje prava ili zabrana raspolaganja osobnih prihoda ili imovinom stečenom osobnim radom ili nasljeđivanjem, onemogućavanje zapošljavanja ili rada, prisiljavanje na ekonomsku ovisnost, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog kućanstva i skrbi o djeci ili drugim uzdržavanim članovima zajedničkog kućanstva*

Financijsko nasilje uključuje sva ponašanja kojima *nasilnik kontrolira sposobnost utjecaja, korištenja i zadržavanja ekonomskih resursa i time prijeti ekonomskoj sigurnosti i potencijalima za samodostatnost* (Adams i sur., 2008:564, prema Klasnić, 2011:342). Zloković (2009) tu ubraja ponašanja poput:

- krađe novca ili drugih vrijednosti (nakita, slika), prodaja dragocjenih vrijednosti ili osobnih stvari roditelja bez njihova znanja i suglasnosti, uništavanje roditeljeve imovine i stvari, prisiljavanje roditelja na kupnju skupih predmeta koji si oni ne mogu priuštiti,
- kontroliranje novca - nedopuštanje roditelju da za sebe pribavi potrebnu hranu, lijekove, odjeću, obuću..,
- prisiljavanje roditelja da od drugih osoba posuđuje novac, stvari ili podmiri dugove koji su napravljeni bez roditeljeva znanja i odobrenja.

U današnjem potrošačkom društvu pritisci koje roditelji osjećaju mogu biti veliki izvor stresa, pogotovo kad taj pritisak stvaraju njihova djeca svojim zahtjevima za novim, modernim, „in“ stvarima i markama. Kako Zloković (2009) navodi, materijalno iskorištavanje često započinje zahtjevom djeteta za novcem, a kada roditelj odbije, dolazi do verbalnog konflikta, vrijeđanja, ucjenjivanja, te može kulminirati i fizičkim nasiljem. Vidljivo je da ovaj oblik nasilja sadrži elemente emocionalnog nasilja, manipuliranja kod kojeg se kod roditelja stvara konstantan osjećaj krivnje ukoliko ne udovolji zahtjevu djeteta. Dijete može apelirati i na roditeljeve emocije te vršiti emocionalne ucjene.

Seksualno nasilje nad roditeljima

Nasilje nad roditeljima samo po sebi predstavlja tabu temu, te ju roditelji nastoje držati dalje od očiju javnosti, zbog srama i straha. Seksualno nasilje nad roditeljima je, moguće je zaključiti, još veća „sramota“. Ono je vrlo teška tema za raspravu, jer krši sva uvjerenja o sretnom obiteljskom domu i zdravim odnosima roditelja i djece. Zloković (2009), tvrdi da je u mnogim psihijatrijskim slučajevima moguće naći situaciju seksualnog nasilja djece nad roditeljima. Tvrdi da se ti tinejdžeri okreću roditelju kao izvoru intimne ljubavi, a nerijetko očekuju da će roditelj ispuniti njegove emocionalne i intimne potrebe.

Seksualnim nasiljem nad roditeljima smatraju se (prema Zloković, 2009 i Horsburg, 2012):

- razvratno tjelesno i verbalno ponašanje prema roditelju
- erotski dodiri roditelja ili prisiljavanje roditelja na erotske dodire
- pokazivanje roditelju spolnih organa ili prisiljavanje roditelja na pokazivanje svojih
- masturbiranje ili prakticiranje seksa pred roditeljima
- seksualno uznemiravanje roditelja - verbalno, neverbalno, tjelesno
- prisiljavanje roditelja (često majke) na nemoralno ponašanje i prostituciju
- prisile roditelja na incest, silovanje - vaginalni, oralni ili analni odnos

Nasilno ponašanje i zlostavljanje koje roditelji doživljavaju od svoje djece teško je samo po sebi, dok seksualno može biti posebno razorno. Autori koji su proučavali silovanje tvrde da je ono jedno od najtežih iskustava u životu, te da žrtva više nikada neće biti ista osoba jer su njeni integritet, autonomija sigurnost i samopoštovanje povrijeđeni (Grozđanić i Sršen, 2011).

Pojavnost nasilja djece nad roditeljima

S obzirom da je riječ o relativno novom području istraživanja, nasilje djece nad roditeljima je oblik obiteljskog nasilja o kome je teško prikupiti precizne podatke. Zloković (2009) kaže da veliku ulogu igra tamna brojka koja se procjenjuje od 100% pa do 400%, ali i problem neprepoznavanja pojave i njezino nesustavno praćenje. U literaturi postoji konsenzus oko stope prevalencije, a to je 10 % (Gallagher, 2008). Starije studije Strausa i suradnika (1980, prema Gallagher, 2008) navode da je 18% djece od 3 do 17 godina udarilo roditelja u proteklih godinu dana, no smatraju da je brojka podcijenjena, te da je stvarna duplo veća, što nas dovodi do zaključka da je svako treće dijete u dobi od 3 do 17 godine, udarilo roditelja u proteklih godinu dana.

Druga studija Figueira i McDonougha iz 1985. godine provedena na 2000 američkih učenika u dobi od 15 godina, kao rezultat je dobila 9% učenika koji su izjavili da su udarili roditelja u nekom periodu svog života. Peek i suradnici (1985, prema Gallagher, 2008) su ispitali mlade u dobi od 14 do 18 godina, te došli do brojke od 10.8 % mladih koji su u protekle 3 godine udarili roditelja. Do nešto veće brojke došli su McClosky i Licher (2003, prema Gallagher, 2008) koji navode stopu od 13 % mladih koji su napali roditelja u proteklih godinu dana.

Što se tiče oblika nasilja koje mladi ispoljavaju prema roditeljima, Pegalow (1989, prema Gallagher, 2008) je na uzorku od 473 studenta (85% ženskog i 15% muškog spola, prosječne dobi od 26 godina) otkrio da je 13 % bilo nasilno prema roditeljima. Većinom je to guranje i šamaranje. Nogom ili šakom je udarilo 3.3% ispitanika, 2% je izjavilo da je „pretuklo“ roditelja, a 3% da su prijetili roditelju nožem ili pištoljem. Evans i Warren-Schlberg (1988, prema Robinson, Davidson i Drebot, 2004) slažu se da je najčešći oblik koji djeca iskazuju fizičko nasilje, u 57% slučajeva, potom verbalno u 22%, bacanje stvari 5% i korištenje i prijetnja oružjem (najčešće nožem i pištoljem) u 17% slučajeva.

U novijoj studiji, Pagani (2004, prema Horsburg, 2012) intervjuirao je majke i adolescente te je došao do podatka da je 64% majki bilo izloženo verbalnoj agresiji od strane svoje djece, a 13.8% adolescenata je bilo fizički nasilno prema majci u posljednjih 6 mjeseci. Adolescenti koji su iskazivali fizičko nasilje, gurali su ili odgurivali majku u 73% slučajeva, 24% udarali nogom ili šakom, a 12% ih je bacalo predmete na majku. Podaci ukazuju na značajno veću incidenciju nasilja nad majkama u odnosu na očeve, pa je tako 82% majki bilo žrtvama nasilja od strane svog djeteta, naspram 18% očeva. Možemo zaključiti da majke

imaju 5 puta veću šansu postati žrtve nasilja nego očevi, a najveća je stopa u obiteljima samohranih majki (Pagani i sur., 2003, prema Leah, Davidson i Drebot, 2004).

Wakabayas (1982, prema Horsburg, 2012), izvještava o podacima za Japan, te navodi brojku od 3.4% mladih koji su nasilni prema svojim roditeljima. Sličnu procjenu daje i Laurent (1999, prema Horsburg, 2012), s postotkom od 3-4% za Francusku.

Pojavnost ovog oblika nasilja značajno se razlikuje ovisno o sastavu obitelji, odnosno, govori li se o dvoroditeljskoj ili jednoroditeljskoj obitelji. Autori se slažu da je pojava veća u jednoroditeljskim obiteljima, poglavito u obiteljima samohranih majki. Downey (1997, prema Zloković, 2009) tvrdi da se 29% jednoroditeljskih obitelji susreće s ovim problemom, a slaže se i Bobić (2004, prema Horsburg, 2012), koji smatra da se 7-18% dvoroditeljskih i 29% jednoroditeljskih suočava s nasiljem djece nad roditeljima u bilo kojem obliku.

Očigledno je da riječ o fenomenu koji, iako je nov i slabije istražen, zahtjeva veliku pozornost. S malim odstupanjima u pojavnosti, nalazi se u svim društvima, tako da i Hrvatska nije iznimka. Sustavnog istraživanja ovog fenomena u Hrvatskoj nije bilo, kao ni u ostalim tranzicijskim zemljama, već je riječ o procjenama na temelju, sudske, medicinske, socijalne, psihološke i odgojno-obrazovne prakse. Od 1954. do 2000-tih godina, bilo je svega desetak pokušaja istraživanja ovog problema.¹ Trendovi u Hrvatskoj prate one u svijetu, što bi značilo rast ovog problema, te činjenicu da sve mlađa djeca postaju zlostavljači, već i djeca od 4 godine.² Zabilježena su 1249 slučaja nasilja u obitelji 2013.godine, a prekršajnim sudovima su podnesena 32 optužna prijedloga protiv maloljetnika, odnosno djece u dobi od 14 do 18 godina. Većini tih slučajeva je zajedničko da su žrtve zlostavljanja bile majke a zlostavljači sinovi, kao što je slučaj i u svijetu.

Iako sve ostaje na procjenama, Zloković (2009) smatra da oko 28.000 djece u Hrvatskoj zlostavlja svoje roditelje, a u 16% prijavljenih slučajeva obiteljskog nasilja žrtve su upravo roditelji. Tjelesnom nasilju izloženo je oko 5% roditelja, 14% podvrgnuto je manipulaciji, a 10% materijalnom iskorištavanju.

Jasno je da veliki broj slučajeva ostaje neotkriven, te se nasilje odvija godinama mijenjajući oblike i postepeno razorno djelujući na roditeljevo samopoštovanje, dostojanstvo, općenito mentalno zdravlje, a u krajnjim slučajevima i fizičko. U situaciji kada roditelji šute o

¹ <http://www.jutarnji.hr/sve-vise-djevojčica-tuce-svoje-roditelje/1263516>

² <http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Broj-maloljetnih-zlostavljača-rapidno-se-povecava-Roditelji-u-strahu-od-vlastite-djece>

svom problemu, kada žive u strahu od vlastitog djeteta i sramu od okoline, te u konstantnom osjećaju nekompetentnog roditelja, pri tom ne znajući kome se obratiti za pomoć, može se očekivati daljnji porast ovog problema.

2.1. RIZIČNI ČIMBENICI ZA NASILJE NAD RODITELJIMA

U pokušaju razumijevanja nasilnog ponašanja djece i mladih nad njihovim roditeljima, u obzir treba uzeti cijelu lepezu osobnih, obiteljskih i okolinskih čimbenika, onako kako ih sagledava Bronfenbrennerova ekološka teorija. Važno je poznavati kontekstualne uvjete jer je mlada osoba u adolescenciji podložnija vanjskim utjecajima nego osoba u odrasloj dobi (Vulić-Prtorić, 2002). U literaturi postoje slaganja oko nekoliko rizičnih čimbenika koji pogotovo djelujući u kombinaciji mogu dovesti do razvoja psihopatologije djeteta, odnosno agresivnog i nasilnog ponašanja koje dijete usmjerava na svoje roditelje (Estevez i Gongora, 2000; Calvete, Orue i Gamez-Guandix, 2015; Gallagher, 2004; Ibabe, Jaurequizar i Diaz, 2009; Horsburg, 2012).

Individualni čimbenici

Niti jedno dijete nije rođeno loše, ali su neka rođena „teška“ smatra Gallagher (2004), a takav konsenzus postoji i među drugim autorima koji tvrde da djetetov „teški“ temperament ne mora nužno dovesti do razvoja psihopatologije ukoliko se roditelji mogu i znaju nositi s izazovima koje im predstavlja djetetovo ponašanje ili ukoliko u tome dobiju podršku stručnjaka (Vulić-Prtorić, 2002). Naglasak je stavljen na odnos roditelja i djeteta, o čemu govore studije koje su proveli Chess i Thomas (1991, prema Vulić-Prtorić, 2002) te Outi Terrikangas i suradnici (1998, prema Vulić-Prtorić, 2002) koji upozoravaju na međusobnu neusklađenost i disonantnost između temperamenta djeteta i ponašanja roditelja kao osnovni izvor poremećaja kod djeteta. Teški temperament predstavlja rizični čimbenik tek u kombinaciji s disfunkcionalnom kontrolom ponašanja od strane roditelja. Pod teškim temperamentom Estevez i Gongora (2009) smatraju djetetovu sklonost impulzivnom reagiranju, smanjenu toleranciju na frustraciju, osjetljivost na manje provokacije, nedostatak empatije, nisko zadovoljstvo životom općenito (MacDonald i sur., 2002, prema Estevez i Gongora, 2009), te želju za dominacijom drugima (Carroll i sur., 1999, prema Estevez i Gongora, 2009).

Čest je slučaj da iako roditelji imaju više djece, samo jedno prema njima iskazuje agresivno i nasilno ponašanje. Tada je njegov temperament važan čimbenik, jer se polazi od pretpostavke da će biti tretirano drugačije i češće kažnjavano za razliku od djece s „kojima je lako“. Takvi roditeljski stilovi i kažnjavajuće metode, predstavljaju još jedan od rizičnih čimbenika za pojavu nasilja nad roditeljima (Gallagher, 2004).

Obiteljski čimbenici

Jednim od najvažnijih rizičnih čimbenika za nasilje nad roditeljima smatra se nepovoljno obiteljsko okruženje s naglaskom na roditeljske stilove i izloženost djece nasilju (National Clearinghouse on Family Violence, 2003; Calvete, Orue i Gamez-Guandix, 2015; Ibabe, Jaureguizar i Diaz, 2009; Robinson, Davidson i Drebot, 2004; Bulatović, 2011; Horsburg, 2012). Obitelj u kojoj su prisutni sukobi, agresija te su odnosi između članova hladni i zanemarujući, rizična je obitelj koja će nepovoljno utjecati na razvoj djeteta. Nepovoljne uvjete mogu poticati roditeljski sukobi, nemar i emocionalna hladnoća roditelja te novčane teškoće obitelji. Nekvalitetno roditeljstvo potaknut će agresivno i delinkventno ponašanje, a novčane poteškoće anksioznost i agresiju kod djece (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, prema Wagner Jakab, 2008).

Poznato je da sustavi bliže djetetu imaju neposredniji utjecaj na njegovo ponašanje, stoga je značaj obiteljske klime u formiranju i internaliziranju obrazaca ponašanja ključan. Roditeljski odgojni stil Čudina-Obradović i Obradović (2003:55) definirali su kao *zbir roditeljskih stavova prema djetetu, emocionalna klima unutar koje se odvijaju različiti roditeljski postupci*. Smatraju da će o njemu ovisiti hoće li i na koji način dijete prihvatiti odgojne postupke. Roditeljski stilovi koji se smatraju problematičnima (Beyers i Goossens, 1999; Weis i Schwarz, 1996; Cottrel, 2001; Garrido, 2005, prema Estevez i Gongora 2009), a vrlo su rašireni u današnjem modernom društvu su permisivni i autoritarni roditeljski stil.

Permisivni roditeljski stil koji je problematičan budući da roditelji nemaju postavljene granice niti su autoriteti svojoj djeci. Ponekad u najboljoj namjeri da svom djetetu pruže sve što i drugi adolescenti imaju, roditelji upadaju u zamku i svojim ponašanjem podupiru razvoj egocentrične i nesamostalne ličnosti. Interese djeteta stavljaju u prvi plan, zadovoljavaju sve njegove potrebe zbog osjećaja da se moraju žrtvovati kako bi ga usrećili (Friend, Howard i Parker, 2008). Samohrani roditelji mogu osjećati krivicu zbog razvoda braka i raspada obitelji, te taj osjećaj mogu kompenzirati tako što će adolescentu sve dopustiti. Umjesto da

slobodu danu djetetu „doziraju“, oni ju neograničeno daju, pa se dijete ne snalazi u granicama. Zbog slobode koju dijete ima kao i činjenice da mu nije usađena svijest o neprihvatljivosti agresivnog ponašanja postavljanjem granica, ono će reagirati impulzivno i agresivno kad osjeti potrebu (Calvete, Orue i Gamez-Guandix, 2015). Permisivni roditelji ne pokazuju djeci da i ona trebaju razumjeti druge: braću, sestre, prijatelje, kućne ljubimce i njih same. Tako im poručuju da su samo oni važni. Ne potiče se razvoj empatije kod djece, ona rastu u uvjerenju da je svijet stvoren za njih i njihove potrebe moraju biti zadovoljene, bez obzira kako se drugi pritom osjećali. Djeca rastu naučena da je iskorištavanje drugih ispravno i služi zadovoljenju njihovih potreba (Buljan Flander, Bačan i Matešković, 2010).

Neki stručnjaci tvrde da u obitelji permisivnih roditelja može doći do „zamjene uloga“, odnosno, dijete može zbog manjka autoriteta i postavljenih granica, preuzeti ulogu roditelja. Ono počinje postavljati pravila i uvjete, a roditelji su ti koji slušaju i pokoravaju se. Izmjena uloga koja je neprirodna uzrokuje konflikt, koji može prerasti u agresiju usmjerenu prema roditeljima (Wilson, 2005, prema Calvere, Orue i Gamez-Guandix, 2015). Problematičnost odnosa u kojem su djeca i roditelji ravnopravni leži u neravnoteži moći, koja je korijen problema nasilja djece nad roditeljima, smatraju Cottrell i Garrido (2001, prema Estevez i Gongora, 2009). Nedovoljna biheviorna kontrola te nedostatak pravila, granica i uključenosti u djetetove aktivnosti, rizični je čimbenik za razvoj djeteta, tvrde stručnjaci.

Neka istraživanja (Bobic, 2004; Cottrell, 2001; Downey, 1997; Heide, 1994, prema Estevez i Gongora, 2009) razlikuju 2 osnovna tipa obitelji u kojima se može javiti agresivnost adolescenata usmjerena prema roditeljima. U oba slučaja ključno je da djeca ne percipiraju roditelje kao autoritete:

1. Obitelji sa neadekvatnim roditeljskim vodstvom, nadzorom, roditelji koji ne postavljaju granice jer se osjećaju krivima u slučaju razvoda ili se osjećaju nemoćno zbog financijskih, društvenih ili zdravstvenih razloga. U takvom okruženju bez pravila roditelji ne predstavljaju autoritet i ne preuzimaju svoju ulogu odrasle osobe, pa se adolescenti mogu okrenuti protiv roditelja te ih „kazniti“ zbog ne preuzimanja njihove roditeljske uloge.
2. Obitelj prezaštitničkih roditelja koja u potpunosti negira autonomiju djeteta. Takva djeca su u potpunosti ovisna o roditeljima koji odmah ispunjavaju sve njihove želje, izbjegavajući ponašanja koja mogu uznemiriti dijete. U takvim uvjetima raste rizik da se djetetovi zahtjevi pretvore u „tiraniju“.

Osim permisivnog roditeljskog stila, problematičnim se smatra i **autoritarni** (Gallagher, 2004). Riječ je o krutom i strogom stilu, gdje se pred dijete postavljaju veliki zahtjevi i kontrola. Stroga psihološka kontrola štetna je jer može uzrokovati depresivnost i anksioznost kod djeteta (Deković i Raboteg-Šarić, 1997). Problematično je što izostaje emocionalna toplina i podrška koja je nužna za kvalitetan odnos roditelja i djeteta te njegov razvoj. Autoritarni se odnos temelji na odnosu nadređenosti i podređenosti, pa unatoč tome što će se dijete truditi udovoljiti svojim roditeljima i njihovim zahtjevima, njihov odnos neće biti harmoničan, te će djetetova percepcija slaganja s roditeljima biti manjkava (Agnew i Huguley, 1989; Paulson i sur., 1990; Peek i sur., 1985, prema Holt, 2015).

Topli i bliski odnosi s roditeljima pokazali su se vrlo važnim u formiranju djetetovog samopoštovanja i odgovornosti, te su povezani s nižom razinom problematičnog ili devijantnog ponašanja (Brown i sur., 1993; Kurdek i Fine, 1994; Windle, 1992, prema Deković, Raboteg-Šarić, 1997). Zaključuje se da zdravom razvoju djeteta pogoduje umjeren stupanj kontrole, srdačna komunikacija s roditeljima, te emocionalno topli i podupirući obiteljski odnos (Lacković-Grgin, 1982; Bašić, 1985, prema Koller-Trbović, 1994).

Kažnjavanje djeteta

Osim navedenih roditeljskih stilova za koje se autori slažu da mogu dovesti do adolescentske agresije prema roditeljima, značajnom se pokazala i povezanost korištenja grubih fizičkih metoda kažnjavanja, psihičkog maltretiranja i kasnijeg agresivnog ponašanja djece prema roditeljima (Bobic, 2004; Ulman i Strauss, 2003, prema Horsburg, 2012). Tjelesno kažnjavanje kao odgojna metoda često se opravdava, unatoč štetnim posljedicama i nedostacima. Ono ne dovodi do učinkovite i dugotrajne promjene ponašanja. Podaci iz Sjedinjenih Američkih Država govore da 22% roditelja tuče djecu mlađu od 1 godine, 90% roditelja tuče djecu između 3 i 4 godine, 75% roditelja tuče djecu između 9 i 10 godina, a 20% tuče adolescente (Buljan-Flander i Kocijan-Hercigonja, 2003, prema Velki i Bošnjak, 2012). U hrvatskom društvu je još uvijek zastupljeno tradicionalno gledanje na odnos između djece i roditelja u kojemu je važno da su djeca poslušna i podređena, te je tjelesno kažnjavanje opravdano, a ni roditelji nisu svjesni mogućih posljedica tjelesnog kažnjavanja nad djecom.

Zlostavljanje djece dovodi do dugotrajne nesposobnosti djece da upravljaju i prilagođavaju svoja ponašanja i impulse, zbog čega mogu razviti brojne psihosocijalne

probleme. Buljan Flander i suradnici (2010) navode da je nesigurna privrženost koju će takva djeca razviti povezana s nasilnim ponašanjem u adolescenciji. Prema njima, od 8 do 26% nasilne djece bilo je fizički zlostavljano, a zlostavljana djeca su 4 do 7 puta više u riziku da će se nasilno ponašati od nezlostavljane.

Provedene studije (Brezina, 1999; Larzelere, 1986; Mahoney i Donnelly, 2000; Patterson, 1995; Peele, Fischer i Kidwell, 1985, prema Ibabe, Jaurequizar i Diaz, 2009) otkrile su da što je veća stopa tjelesnog kažnjavanja koju roditelji koriste, veća je pojavnost nasilnog ponašanja koje će dijete usmjeriti prema roditeljima. Djeca koja su bila grubo tjelesno kažnjavana imat će 4 puta veću vjerojatnost za agresivno i nasilno ponašanje od djece koja nisu bila izlagana takvom kažnjavanju, tvrdi Lansdown (2000, prema Velki i Bošnjak, 2012) koji se poziva na studiju provedenu na 400-tinjak obitelji 1995. godine. Istraživanje koje su proveli Sears i suradnici (1957, prema Robinson, Davidson i Drebot, 2004) intervjuirajući roditelje iz 379 obitelji koje su imale petogodišnje dijete, zabilježilo je značajnu korelaciju između kažnjavanja djeteta i agresivnosti, te permisivnog roditeljstva i agresivnosti. Objašnjenje ove pojave nalazi se u učenju modela baziranog na nasilju, kroz koji dijete internalizira nasilje kao jedini način rješavanja konflikata. Fizičko kažnjavanje šalje djetetu poruku da je u redu ozlijediti druge kad je frustrirano ili ljuto. S druge strane, dijete koje je grubo kažnjavano, jednom to želi vratiti, osvetiti se (Buljan Flander, Bačan i Matešković, 2010).

Kažnjavanje djeteta nepoželjnim je smatrao i Freud koji tvrdi da ono remeti prirodni razvoj osobe, te uzrokuje unutarnji konflikt što rezultira da kada osoba odraste, nije u stanju nositi se sa životnim stresom i anksioznosti. Također je vjerovao da je antisocijalno i agresivno ponašanje direktan rezultat nemogućnosti da se osoba efektivno nosi sa anksioznosti. Smatra da je kažnjavanje nepotrebno i štetno a poduprli su ga Carl Rogers i Alfred Adler koji smatraju da je najbolji način za utjecaj na djetetovo ponašanje razgovor (Robinson, Davidson i Drebot, 2004).

Svjedočenje nasilju

Obiteljsko okruženje u kojem je prisutno nasilje između roditelja nepovoljno će djelovati na djetetovu percepciju samog sebe ali i svijeta oko sebe. Dijete će promatrajući okrutnosti i sukobe između svojih roditelja, doživljavati veliku psihičku bol, koja može ostaviti emocionalne i psihološke ožiljke. Procjene za SAD govore da svake godine 3 do 10 milijuna djece biva svjedocima nasilja u svojoj obitelji (Horton i sur., 1999, prema Encyclopedia of Domestic Violence, 2007). Odrastajući izloženo konfliktima, verbalnim nasiljem, psihičkim maltretiranjem te tjelesnim nasiljem, stvorit će predodžbu o prihvatljivosti takvog ponašanja te kao o jedinom načinu rješavanja sukoba.

Neke studije tvrde da će posljedice za djecu koja su svjedočila roditeljskom nasilju, biti slične onima koje proživljavaju djeca koja su bila fizički zlostavljana (Fantuzzo, McDermott i Noone, 1999; Kilpatrick i Williams, 1997, prema Encyclopedia of Domestic Violence, 2007). Kada obitelj shvaća konflikt i nasilje kao normu ponašanja, ono će se ugraditi u djetetov identitet (Horsburg, 2012). Učenje agresivnog ponašanja modeliranjem, objašnjenje je zašto djeca svjedoci nasilja nad majkom, često iskazuju agresiju upravo prema majci (Corbalan i Patro, 2003; Cottrel i Monk, 2004, prema Ibabe, Jaureguizar i Diaz, 2009).

Izloženost nasilju kao važan rizični čimbenik za agresivnost kod djece uključujući i agresivnost prema roditeljima, navode razni autori (Calvete i Orue, 2011; Evans i sur., 2008; Orue i sur., 2011; Boxer i sur., 2009; Gamez-Guandix i Calvete, 2012, prema Ibabe, Jaureguizar i Diaz, 2009). Njihove studije sugeriraju ozbiljne intervencije u svrhu reduciranja agresije djece nad roditeljima te bi trebale biti usmjerene prema djeci koja su izložena nasilju kako bi se smanjio rizik od prijenosa nasilničkih obrazaca. Također, studije ukazuju da je izloženost, odnosno svjedočenje nasilju između roditelja, rizični čimbenik koji se odnosi na dječake, te da postoje mehanizmi prijenosa s očeva na sinove koji se ne primjećuju kod djevojčica. Cornell i Gelles su 1982. godine proveli studiju intervjuirajući 608 obitelji s najmanje jednim djetetom u dobi od 10-17 godina, a jedna od hipoteza koju su testirali je bila da će sinovi koji su dolazili iz obitelji u kojima je majka bila zlostavljana, imati veću vjerojatnost zlostavljati tu majku, nego oni koji su odrasli u obitelji u kojima majka nije bila zlostavljana od strane oca. Hipoteza je potvrđena, a uočena je i direktna povezanost između obiteljskog stresa i drugih oblika obiteljskog nasilja te nasilja adolescenata nad roditeljima (Robinson, Davidson i Drebot, 2004). Također, terapeuti koji su radili sa desetogodišnjim dječacima primijetili su da je način ozljeđivanja koji su manifestirali, bio gotovo identičan

onome koji su vidjeli od očeva (Brown, 1992, prema Zloković, 2009). Osim direktnih posljedica svjedočenja obiteljskom nasilju, kao što je učenje po modelu, još je nekoliko mogućih utjecaja (Gallagher, 2004):

- djeca mogu biti pod utjecajem očevih negativnih stavova prema majci,
- neka djeca mogu patiti od velikih psiholoških problema zbog stresa proizašlog iz konflikata i razvoda roditelja,
- djeca mogu izgubiti poštovanje prema majci,
- visoko konfliktni razvodi mogu jako utjecati i „oštetiti“ dijete.

Sve to može biti utjecati na formiranje nasilničkih obrazaca ponašanja kod djece. Svjedočenje nasilju je jedan od najvećih rizičnih čimbenika za nasilje nad roditeljima, te je 50% adolescenata koji su bili nasilni prema roditeljima, svjedočilo nasilju ili su iskusili zlostavljanje u njihovom djetinjstvu. Ipak, autori McClosky i Lichter (2003, prema Robinson, Davidson i Drebot, 2004), tvrde da djetetova izloženost bračnom nasilju može predvidjeti nasilje nad roditeljima, ali samo kod onih adolescenata mlađih od 18 godina.

Razvod braka i jednoroditeljske obitelji

Rastava roditelja za sve članove obitelji je stresan događaj, no ponekad je nužan i jedini način kojim će roditelji okončati nesretan i disfunkcionalan brak. U današnje vrijeme rastave su vrlo učestale, te se pretpostavlja da na području Sjedinjenih Američkih Država 50% svih prvi put sklopljenih brakova završi razvodom, a 1 milijun djece godišnje prolazi kroz razvod svojih roditelja (Encyclopedia of Domestic Violence, 2007). Ukoliko je brak bio obilježen sukobima, nepomirljivim razlikama, a pogotovo nasiljem, razvod se čini najboljim rješenjem za sve članove. Tada dolazi do promjene u obiteljskom sistemu, do razdvajanja koje je bolno za dijete. Brak u kojem je bilo prisutno nasilje između roditelja, verbalno, psihičko ili tjelesno, a kojem je dijete svjedočilo, svakako je ostavio loše posljedice, a proces rastave predstavlja dodatan stres zbog svih pratećih okolnosti koje ga prate. Dolazi do odlučivanja o skrbištvu nad djetetom, financijskih poteškoća, brige oko novca, a takvo stanje roditeljima ostavlja malo vremena, energije i strpljenja za bavljenje djetetom. Dijete je razočarano, izgubljeno, frustrirano i ljuto zbog novonastale situacije, te može kriviti roditelja (najčešće majku) s kojom ostaje živjeti za promjenu koja se dogodila i svoju agresivnost usmjeriti prema njoj (National Clearinghouse on Family Violence, 2003).

Odnos između razvod braka i nasilja nad roditeljima ispitan je kroz nekoliko studija (Cherlin i sur., 1991, Pagani i sur., 2003, Wallerstein, 1991). Te su longitudinalne studije zaključile da nije razvod uzrok, već je disfunkcionalno obiteljsko okruženje ono koje utječe na nepovoljno i agresivno ponašanje djeteta. Roditelji doživljavaju emocionalne teškoće, stres, te posljedice koje prate razvod mogu biti štetne za obiteljske odnose i povećati rizik od nasilja nad roditeljima. Tu važnu ulogu igra okruženje obitelji i društvena podrška (pogotovo majke ukoliko je bila zlostavljana od strane supruga). Pozitivno obiteljsko okruženje vezuje se s nižim rizikom od verbalne i fizičke agresije, a s druge strane, roditelji koji podršku traže na društvenim mrežama mogu kod svog djeteta stvoriti osjećaj eksponiranosti, izloženosti društvenim osudama, ranjivosti i poniženja. Na njih dijete može odgovoriti agresivnošću prema roditeljima (Horsburg, 2012).

Pomajke ili samohrane majke najčešće su žrtve nasilja svoje djece. Žrtve mogu postati majke koje su nastojale biti bliske s djetetom, kao i one koje su bile nasilne prema djeci. Majke su ugroženija skupina zbog svoje potrebe da zaštite dijete, pa čak i kad je ono nasilno prema njim (Zloković, 2009). Tijekom prve godine nakon razvoda braka, majke se osjećaju depresivnima, zaokupljene su same sobom, pružaju manje podrške svojoj djeci te im teže ide uspostavljanje discipline nad djetetom (Hetherington, 1979, prema Keresteš, 2001). Zbog poteškoća koje mogu imati u istovremenom ispunjavanju radne i roditeljske uloge, slabije će biti uključeno u život svog djeteta, te njegovo ponašanje. One tada pribjegavaju autoritarnom odgojnom stilu koji samo još više pogoršava disciplinske probleme. Teškoće u discipliniranju i kontroli su posebno izražene u odnosu majki i sinova (Keresteš, 2001).

U mnogo rjeđim slučajevima kada očevi postanu žrtve, riječ je o osobama koje imaju nekakve tjelesne ili zdravstvene probleme. Adolescenti ih se vjerojatno više boje jer su veći i jači, te njihove naredbe shvaćaju ozbiljnije nego majčine (Zloković, 2009).

Društveni čimbenici

Roditeljska ljubav, briga, pažnja i posvećenost imaju najveću ulogu u odgoju i razvoju djeteta, no unatoč toj činjenici, neki drugi čimbenici koji nisu pod roditeljskom kontrolom mogu utjecati na djetetov razvoj i ponašanje. Krenu li stvari u krivom smjeru i počne li dijete pokazivati neprihvatljivo ponašanje, često će se samo roditelje kriviti i oni će snositi odgovornost.

Današnji adolescenti su pod velikim pritiscima. U školskom okruženju kao odgojno-obrazovnoj ustanovi nameću im se visoki zahtjevi sa često nedovoljnom posvećenošću učitelja i ostalog stručnog osoblja, a nerijetko svjedoče nasilju među vršnjacima ili ga i sami doživljavaju. Osjećaju se prisiljenima održati kontrolu kako bi izbjegli vlastitu viktimizaciju, ili su bijesni i frustrirani ukoliko ju doživljavaju, pa svoj akumulirani bijes iskazuju na roditeljima. Tada nasilje nad roditeljima može biti manifestacije njihove frustracije i otuđenja koje osjećaju (National Clearinghouse on Family Violence, 2003).

U obzir treba uzeti širu sliku i razumjeti snažne utjecaje koje društvo ima u kreiranju, prihvaćanju i činjenju nasilnog ponašanja. Prisutnost nasilja nad ženama u društvu, te njihova podređenost, može utjecati na formiranje stavova kod adolescenata (Cottrell i Monk, 2004, prema Horsburg, 2012). Smatra se da postoji pozitivna korelacija između nasilja nad roditeljima kod muških adolescenata i uvjerenja da su žene podređene muškarcima te se njima treba i može dominirati. To može biti jedan od razloga zašto majke imaju veću vjerojatnost postati žrtve od očeva.

Medijska odgovornost za način prikazivanja nasilja kao često korištenog u postizanju ciljeva, nije nevažna. Televizija je medij koji u životima pojedinaca, a osobito djece ima posebno mjesto, budući da svojom slikom pobuđuje emocionalne odgovore; ona je dojmljiva i sugestivna (Valković, 2010). Porast agresivnog ponašanja djece i adolescenata često se veže uz sadržaje i količinu vremena koju provode pred televizijskim i računalnim ekranima. Utjecaj medijskog nasilja i onog u računalnim igrama često je istraživao zbog interaktivne prirode tih medija. Zapaženo je da su djeca izloženija medijskom nasilju u ranoj školskoj dobi, kasnije bila verbalno i fizički agresivnija, a izloženost medijskom nasilju opisana je kao čimbenik rizika za agresivne stavove i ponašanja (Gentle i sur., 2004, Anderson i sur., 2010, prema Sokač, 2014). Obrazloženje ovog učinka pronalazi se kao i kod svjedočenja nasilju u

obitelji, u učenju po modelu. Sokač (2014) smatra da djeca jednostavno promatraju i imitiraju modele koji im se čine privlačnima zbog nekih karakteristika (snage, izgleda ili popularnosti).

Iz medijskih izvora djeca mogu formirati ne samo stavove o prihvaćenosti nasilja kao prihvatljivog oblika rješavanja konflikata, već i uvjerenje o muškoj superiornosti i većim pravima u odnosu na žene (Horsburg, 2012).

2.2. OBILJEŽJA POČINITELJA NASILJA NAD RODITELJIMA

Djeca počinitelji nasilja nad roditeljima i njihovi roditelji dolaze iz različitih društvenih slojeva, različitih su religijskih pripadnosti i etničkih skupina. Iako ne postoji „tip“ u koji ih se može svrstati i jednostavno ih kategorizirati, uočene su neke karakteristike mladih koje mogu biti prediktivne za ovaj tip nasilja. Garrido (2005, prema Estevez i Gongora, 2009), tvrdi da postoje tri ključna indikatora u srednjem djetinjstvu koja su povezana sa kasnijim agresivnim ponašanjem prema roditeljima u adolescenciji:

1. Dijete pokazuje nesposobnost u razvoju moralnih emocija, poput empatije, samilosti ili ljubavi, te ima poteškoće u iskazivanju osjećaja krivnje
2. Dijete pokazuje nesposobnost u učenju iz grešaka ili kazne, te iskazuje egocentrična ponašanja
3. Dijete često laže, prijeti ili je okrutno prema braćom ili sestrama i prijateljima. U adolescenciji 1/3 ove djece iskazuje nasilno ponašanje u školi

Takve „hladne osobnosti“ vrlo su prediktivne za kasnije agresivno i rizično ponašanje u adolescenciji. Imaju manjak socijalnih vještina poput empatije, skloni su natjecateljskom ponašanju, laganju, a u svojim interakcijama su često vođeni egocentričnim interesima (Estevez i Gongora, 2009). Oni i pored toga što su nasilni prema svojim roditeljima, često iskazuju različite eksternalizirane simptome izvan obiteljskog doma, uključuju se u antisocijalna i delinkventna ponašanja, imaju problema u prilagođavanju školskom okruženju te slabe interese za učenjem (Jaureguizar i sur., 2013, Cornell i Gelles, 1982, Ibabe i Jaureguizar, 2012, Kratcoski, 1985, Paulson i sur., 1990, prema Ibabe, Arnosu i Elgorriaga, 2014). Skloni su povezivanju s vršnjacima s kojima dijele slične vrijednosti, odnosno, ne priključuju se slučajno određenoj skupini vršnjaka. Bira ih se i prima u grupu na temelju

njihovog ponašanja i reputacije. Na taj način se pojačavaju predispozicije na temelju kojih je adolescent i pristupio nekoj grupi (Brown i sur., 1993, prema Deković i Raboteg-Šarić, 1997).

Nije provedeno mnogo istraživanja koja su ispitala povezanost internaliziranih simptoma i nasilnog ponašanja prema roditeljima, ali ona malobrojna su uočila vezu između depresivne simptomatologije (ili karakteristika povezanih s depresijom poput niskog samopouzdanja) i nasilnog ponašanja (Calvete i sur., 2013, Paulson, Coombs i Landsverk, 1990, prema Ibabe, Arnoso i Elgorriaga, 2014). Pokazalo se da su ti mladi imali niže samopouzdanje od mladih prijestupnika koji nisu bili nasilni prema roditeljima. Depresivne simptome može izazvati i percepcija slabe obiteljske potpore te negativna obiteljska klima. Ova skupina je imala i više suicidalnih pokušaja od prijestupnika nenasilnih prema roditeljima (Kennedy i sur., 2010, prema Ibabe, Arnoso i Elgorriaga, 2014).

Nasilje nad roditeljima nije samo rezultat disfunkcionalnih obiteljskih odnosa, već je povezano i s poremećajima u ponašanju djeteta i emocionalnim poremećajima. National Clearinghouse on Family Violence (2003) bilježi da ova skupina mladih u nekim slučajevima ima ADHD, bipolarni poremećaj ili shizofreniju iako većina nema mentalnih bolesti. Zabilježeni su i poremećaj privrženosti, disruptivni poremećaj ponašanja te poremećaj učenja (Cottrel i Monk, 2004, prema Ibabe, Jaureguizar i Diaz, 2009). Agresivno ponašanje adolescenata samo je jedan u nizu mogućih simptoma ozbiljnih psihičkih poremećaja (Zloković, 2009) koji se nerijetko teško dijagnosticiraju, a kod roditelja izazivaju osjećaj srama i krivnje.

Oblici nasilnog ponašanja djeteta različiti su kod svakoga od njih, te je teško utvrditi obrasce i pravilnosti. Ponašanje se može kroz odrastanje mijenjati, može prelaziti iz oblika u oblik te s vremenom slabiti. Zloković (2009) je djecu zlostavljače podijelila u dvije skupine :

1. djeca koja nasrnu na roditelja sporadično, primjerice nakon što ih roditelji konfrontiraju s njihovim neprihvatljivim ponašanjem (npr. alkoholiziranjem), a maloljetnik potom fizički nasrne na njih
2. slučajevi u kojima dijete vrši psihičko, verbalno i ekonomsko nasilje, a nakon nekog vremena i fizičko nasilje nad roditeljem; zlostavljanje se odvija dugi period i roditelj ga ne prijavljuje.

Mladi koji su nasilni prema svojim roditeljima, mogu razviti različite obrasce nasilnog ponašanja. Neki mladi nikad nisu bili fizički nasilni, ali često koriste verbalne napade i

ponižavajuće komentare kako bi osigurali moć nad roditeljima. Neki su napali roditelja jednom te su osjetili da su tim činom prešli granicu, te da to ne smiju ponoviti, pa se vraćaju emocionalnom nasilju. Neki su fizički napali roditelje mnogo puta. Bez obzira na razlike u obrascima ponašanja, može se reći da imaju zajedničke karakteristike- teško kontroliraju emocije, iritabilni su, te imaju problem sa kontrolom bijesa i frustracija (Rout i Anderson, 2014).

Spol

Tradicionalno je još uvijek uvriježeno te su zastupljeni stereotipi da su dječaci agresivniji od djevojčica. Razlike u muškom i ženskom ponašanju se osim biološkim odrednicama, mogu objasniti i kulturnim običajima. Biološke, odnosno hormonske razlike djelomično determiniraju ponašanje (Svare, 1983, prema Zloković, 2009). Neke studije tvrde da ne postoji statistički značajna razlika u spolu počinitelja nasilja nad roditeljima, neke pak na prvo mjesto stavljaju muški spol. Dječaci će vjerojatnije i češće od djevojaka biti fizički agresivni prema roditeljima. Istraživanja pokazuju da su dječaci koji su u dobi od 5. do 7. godine svjedočili nasilju u obitelji, u velikom riziku da i sami počnu manifestirati agresivno ponašanje prema istim ili drugim osobama (Brown, 1997, prema Zloković, 2009). Rizik od nasilja nad majkom raste u slučajevima kada ona sama živi sa sinom, kao rezultat konfliktne rastave od oca. Moguće je da se dječaci koji su svjedočili nasilju nad majkom, identificiraju s očinskom figurom, te direktno napadaju majku. Tu tvrdnju podupiru rezultati istraživanja (McCloskey i Lichter, 2003) koji su otkrili da su sinovi koji su zlostavljali majku, često nastavljaju zlostavljati i svoju partnericu (Ibabe, Jaureguizar i Diaz, 2009).

Djevojke, prema nekim autorima, čine 1/3 počinitelja (Howard, 2011; Hong i sur., 2012, prema Horsburg, 2012). Češće će biti emocionalno i psihički nasilne, nego fizički (Paulson i sur., 1990, prema Estevez i Gongora, 2009). Kao i dječaci, u većini slučajeva će svoju ljutnju i bijes usmjeravati na majku. To može biti majka koja je od njih zahtijevala pokornost, pa djevojke u jednom trenutku mogu svoju mržnju i nezadovoljstvo početi iskazivati na socijalno neprihvatljiv način.

Djevojke isto ponašanje mogu iskazivati i prema svom partneru (Cottrel, 2001, prema Zloković, 2009). U usporedbi sa dječacima, djevojčice će češće biti mlađe, te već sa 10

godina mogu iskazivati neki oblik nasilja prema roditeljima (Zloković, 2009), a u slučajevima fizičkog nasilja, češće će koristiti neki kućni predmet kao oružje.

Napadi dječaka će u većem broju slučajeva biti teži, te će ponekad uključivati i oružje, odnosno prijetnju oružjem. Objašnjenje za to što su muški počinitelji obično stariji od ženskih, leži u njihovom kasnijem emocionalno i psihičkom sazrijevanju (Charles, 1986, prema Walsh i Krienert, 2007).

Dob

Govoreći o starosti djeteta, većina istraživanja na ovom području ih smješta u starosnu skupinu adolescenata (13-19 godina). Statistike iz Sjedinjenih Američkih Država ukazuju da je vrhunac starosti za nasilje adolescenata 15-17 godina, te da se agresija smanjuje nakon 17. godine (Agnew i Huguley, 1989). U Španjolskoj je zabilježeno 2003 slučajeva nasilja nad roditeljima, 7.8% počinitelja ima 14 godina, a 39.7% 17 godina (Romero i sur., 2005, prema Ibabe, Jaureguizar i Diaz, 2009). U Francuskoj je srednja dob 14 godina (Paulson i sur., 1990, prema Walsh i Krienert, 2007), a otkriveno je da će mlađe dijete, u dobi od 9-11 godina, biti manje nasilno prema roditeljima nego ono staro 12-14 ili pak 15-17 godina. Pronađeno je malo razlika između dobi i spola napadača, osim da će i majke i očevi manje doživljavati napade od kćeri što je ona starija. Smatra se da je vrhunac starosti 17-18 godina (Agnew i Huguley, 1989, prema Walsh i Krienert, 2007).

Unatoč činjenicama koje ukazuju na vrijeme adolescencije kao kritično za pojavu ovog fenomena, neki roditelji izjavljuju da je nasilno ponašanje djeteta počelo mnogo ranije, ponekad i kod djece stare 5 godina. U početku ono nije bilo prepoznato i smatrano problemom. U drugim slučajevima, roditelji su zamijetili da je zlostavljanje počelo iznenada, često početkom adolescencije (oko 12 godina).

Prema Moffit (1993) taksonomiji o antisocijalnom ponašanju sa ranim i kasnim javljanjem, čini se da je više mladih čije je agresivno ponašanje ograničeno na adolescenciju; javlja se s početkom puberteta i slabi s djetetovim sazrijevanjem, a rjeđi su slučajevi mladih čije je agresivno ponašanje počelo u ranom djetinjstvu, te se nastavilo do odrasle dobi (Holt, 2015).

Korištenje sredstava ovisnosti

Zloupotreba psihoaktivnih sredstava te ovisnost o njima smatraju se visokim rizičnim čimbenikom za nasilno ponašanje, pa tako i nasilje nad roditeljima (Calvete, Orue i Gamez-Guandix, 2013, Ibabe i Jaureguizar, 2012, Pagani i sur., 2009, prema Estevez i Gongora, 2009). Dosadašnje studije su pokazale da je 27% mladića koji su bili nasilni prema roditeljima konzumiralo marihuanu u dobi od 15. do 17. godine, a kasnije ih je 31% uzimalo i neku drugu drogu. Što se djevojaka tiče, u istoj dobi, 24% ih je konzumiralo marihuanu, a 29% i druge droge.

Kao što korištenje psihoaktivnih sredstava može predstavljati rizični čimbenik za sukobe s roditeljima, tako i obiteljski odnosi i njihova kvaliteta imaju utjecaj na adolescentovu učestalost konzumacije tih sredstava. Sakoman, Brajša-Žganac i Glavak (2002, prema Ljubotina, 2002) navode da poremećeni odnosi s roditeljima, nepoštivanje roditelja, manjak bliskosti te nedostatak discipline ili nedosljednost u odgoju djece predstavljaju rizične čimbenike za zloupotrebu sredstava ovisnosti. Ranije opisane karakteristike počinitelja nasilja nad roditeljima vrlo su slične onima koje se navode u opisivanju ličnosti ovisnika: niska tolerancija na frustracije, nizak nivo samopoštovanja, depresivnost, otežano iskazivanje emocija i stvaranje kontakata. Takve osobine mogu se razviti upravo zbog loše obiteljske klime i neprimjerenog odgoja (Singer, 1975, prema Ljubotina, 2002).

Pojava nasilja nad roditeljima najčešća je u obiteljima samohranih roditelja, odnosno nepotpunim obiteljima, što može biti rizični čimbenici i za razvoj delinkvencije ili ovisničko ponašanje (Singer, 1975, Brajša-Žganec, Raboteg-Šarić i Glavak, 2002, prema Ljubotina, 2002). Ipak, agresivnost i nasilje sinova/kćeri prema roditeljima se najčešće ne događa pod utjecajem sredstava ovisnosti. Ovi se rezultati mogu činiti kontradiktornima, ali zapravo je riječ o tome da dugoročno uporaba sredstava može dovesti do nekih situacija zbog kojih će se stvoriti obiteljski konflikt (loš akademski uspjeh, problemi s novcem, kasni noćni izlasci), tvrde Estevez i Gongora (2009).

2.3. POSLJEDICE NASILJA NAD RODITELJIMA

Prema nekim procjenama, nasilje djece nad roditeljima zastupljeno je više nego supružničko nasilje ili nasilje nad djecom. Unatoč tome, najmanja je vjerojatnost da će biti prijavljeno (Charles, 1986, prema Walsh i Krienert, 2007). Zbog društvenog neprepoznavanja ovog problema, roditeljima je teško govoriti o nasilju koje doživljavaju od svoje djece, te se tako stvara začarani krug. Ono ostaje obiteljskom tajnom zbog straha i srama roditelja, društvo zbog toga ne prepoznaje veličinu problema i njegovu učestalost, što je još jedan od razloga zašto roditelji ne traže pomoć. Ljudima je teško prihvatiti postojanje ove pojave jer se uvijek polazi od pretpostavke da je počinitelj ekonomski, politički ili fizički moćniji od žrtve. To je slučaj u nasilju nad djecom, starijim osobama ili partnerskom nasilju. Ono što nasilje nad roditeljima razlikuje od primjerice, supružničkog nasilja, jest mnogo veća teškoća u priznavanju sebi i drugima da je dijete nasilno i da postoji problem. Danas se o nasilju u obitelji, poglavito ženom i djecom javno govori i društvo je senzibilizirano. No, skupine poput muškaraca, starijih i nemoćnih osoba, te roditelja uglavnom nisu u središtu tih rasprava. U neki segmentima je nasilje nad roditeljima slično supružničkom nasilju, jer kao što će zlostavljana supruga napraviti sve da sakrije vidljive tragove i posljedice svoje zlostave, tako će i roditelj često svoju viktimizaciju zadržati u tajnosti. Zbog osjećaja straha, fizičke opasnosti, nesigurnosti, emocionalnog stresa i osjećaja krivnje teško će dijete prijaviti policiji ili zatražiti pomoć liječnika ili nekog drugog stručnjaka (Friend, Howard i Parker, 2008).

Roditelji koji su žrtve nasilja svoje djece doživljavaju čitavu lepezu strahova, bojazni, a ponekad u potpunosti negiraju da problem postoji. Teško im je prihvatiti činjenicu da su žrtve vlastitog djeteta, te njegovo ponašanje opravdavaju prolaznim lošim raspoloženjem, utjecajem vršnjaka, medija, stresom ili fazom u odrastanju (Friend, Howard i Parker, 2008). Oni roditelji koji prepoznaju nasilje osjećaju ogromni sram, tugu i očaj smatra Zloković (2009). Osjećaju se usamljeno i izolirano u svojoj situaciji, te kao da su sami odgovorni za nju. Pitaju se gdje su pogriješili u odgoju te kako su „isprovocirali „ adolescenta da je postao nasilan. Majke strahuju da ih se ne proglasi neprimjerenim i lošim majkama, pa je i to jedan od razloga zašto šute. Zbunjene su i ne razumiju kako je došlo do razvoja takve situacije.

Jedna majka koja trpi nasilje od svog djeteta je izjavila: „Možda bi mislili moji prijatelji da sam trebala biti odgovornija, možda da sam sama kriva za sve. Nešto mora da sam krivo napravila, ali nisam bila nasilna, nisam alkoholičarka, ovisnica...“ (Zloković, 2009: 69). Horsburg (2012) smatra da društvene vrijednosti sprječavaju roditelje da otkriju zlostavljanje svog djeteta, zbog sljedećih razloga:

- majke se češće krivi za ponašanje adolescenta, nego što im se pruža podrška,
- obitelj se može etiketirati kao loša,
- sram, poniženje i krivnja koju roditelji doživljavaju,
- sram od nasilja ukoliko se otkrije,
- zlostava roditelja u društvu nije prepoznata.

O poricanju problema govori studija iz 1979. godine. U 15 obitelji u kojima su adolescenti napali roditelje, u svakom od slučajeva roditelji su pokušavali zadržati iluziju skladnih obiteljskih odnosa. Odbijali su kazniti dijete ili raspraviti s njim o neprimjerenom nasilnom ponašanju (Zloković, 2009). Roditelji konfrontirani s činjenicom da su žrtve zlostave svoje djece često će negirati nasilje ili minorizirati ozbiljnost situacije, odnosno agresivnosti djeteta, kreirajući sliku normalne i sretne obitelji (Kethineni, 2004, prema Walsh, Krienert, 2007). Na taj način onemogućuju otkrivanje prave stvarnosti s kojom žive svojim bližnjima i ljudima za koje smatraju da će ih osuđivati. Osjećaju strah od osude da su loši roditelji i da je sve njihova krivica, a istovremeno ne znaju što poduzeti i kako se postaviti prema djetetu. Svakodnevni život nalikuje „hodu po jajima“, a svi postupci su usmjereni podilaženju djetetu kako bi mu se ugodilo i kako bi se izbjegli sukobi. Strah je stalno prisutan, osobito kod roditelja koji doživljavaju fizičko nasilje. Majke se pitaju što će se dogoditi kada sin postaje još veći i snažniji, te su sve nesigurnije u svome domu. Takav stres može ostaviti tragove na mentalnom i psihičkom zdravlju roditelja, koji s vremenom postaje sve anksiozniji i depresivniji (Holt, 2013). Majke pogotovo mogu biti očajne ukoliko se dijete počinje prema njima ponašati poput njihovog supruga, kao posljedica izloženosti bračnim svađama ili suprugovim psihičkim ili fizičkim nasilnim postupcima. Situacija se pogoršava ako suprug staje na djetetovu stranu. Očaj, tugu i strah mogu pokušavati ublažiti alkoholom, lijekovima za smirenje ili drogama.

Zabrinutost koju roditelji osjećaju odnosi se i na drugu djecu u obitelji, ukoliko ih ima. Naime, nasilnom djetetu ne mogu vjerovati i pouzdati se u njega, pogotovo ako je uzrok

njegovog nasilnog ponašanja konzumiranje alkohola i/ili droga. Strahuju za sigurnost druge djece i moguće situacije koje se mogu dogoditi kada nisu kod kuće. To su brige za vrijedne predmete i imovinu koju dijete može uništiti ili ukrasti. U takvoj situaciji, roditeljima je vrlo teško napustiti dom (Friend, Howard i Parker, 2008). Svojom usmjerenošću na problematično dijete, ne posvećuju dovoljno pozornosti drugoj djeci što kod njih može uzrokovati anksioznost i osjećaj odbačenosti. Zloković (2009) misli da djeca koja do tada nisu bila problematična i agresivna, mogu razviti različite probleme. Mogu postati depresivna, ili što je česta pojava, postati žrtve nasilja kao i roditelji (Harbin i Madden, 1979, prema Crichton-Hill, Evans i Meadows, 2006).

Zlostavljeni roditelji u tajnosti drže činjenicu da su žrtve svoje djece, no taj problem utječe i na njihovo radno mjesto. Stres i zabrinutost čini ih rastresenima i otežava im koncentraciju potrebnu na poslu. Mogu strahovati od toga da dijete dođe na njihovo radno mjesto, napravi incident pred radnim kolegama ili postavi neki nerealan zahtjev (Zloković, 2009). Problemi s djetetom na taj se način odražavaju i na njihovo ponašanje te radnu učinkovitost koja će biti smanjena. Dugotrajni stres i njegove posljedice poput problema s nesanicom i iscrpljenost, roditelje će dovesti u rizik od gubitka posla. Mogu nastati i financijski problemi ako dijete krade stvari, postavlja velike zahtjeve, odnosno vrši ekonomsko nasilje nad roditeljima ili je prouzročilo nekakvu štetu. Također, teret za kućni budžet mogu biti i odlasci na savjetovanje ukoliko se roditelji odluče potražiti pomoć (Friend, Howard i Parker, 2008).

Odnosi roditelja s rodbinom i prijateljima mogu također biti pod utjecajem nastale nepovoljne situacije. U namjeri da prikriju svoj problem, roditelji se udaljavaju i izoliraju od bliskih osoba. Ako se i povjere nekom članu obitelji, nailaze na savjete kako se najbolje postaviti prema djetetu, od osoba koje nisu niti stručne niti razumiju što proživljavaju. Roditelji se tada osjećaju krivima što nisu u stanju samostalno riješiti svoj problem, te se osjećaju kao da su “ došli do zida“.

3. PREVENCIJA NASILJA NAD RODITELJIMA

Današnje moderno društvo ne karakteriziraju samo brze promjene u tempu rada, ljudskih navika i prioriteta, već se one odražavaju i na obiteljski život i odgoj djece. Brz način života i roditeljska preokupiranost poslovnim obvezama, ostavljaju im malo vremena i strpljenja za potrebe djeteta. Neke obitelji, iako žive skupa, ne „žive jedni s drugima“, okrenuti su sami sebi i međusobno nezainteresirani. Roditelji dugo izbjavaju iz obitelji, nestrpljivi su i suočeni s problemima poput nezaposlenosti, prezahtjevnosti posla i bračnim problemima. To se odražava na obiteljsku klimu. Oni osjećaj krivnje zbog manjka posvećenosti djetetu nastoje smanjiti ispunjavanjem svih dječjih hirova, kupujući im brojne igračke ili ih odvođeći na različite aktivnosti bez da pri tom razmišljaju o stvarnim dječjim afinitetima i potrebama. Neki svojoj djeci dopuštaju da odlučuju o svemu i budu vođe. Roditelji koji su depresivni, ovisnici, zanemaruju i/ili zlostavljaju djecu, nisu usklađeni s njihovim potrebama i emocijama, pa dijete ostaje bez nužnog vodstva i potpore da se na učinkovit način nosi sa svojim osjećajima i ljutnjom. Postaje prepušteno sebi i svojem nezrelom repertoaru ponašanja, što će često rezultirati ispadima bijesa i agresivnosti (Buljan Flander, Bačan i Matešković, 2010). Pozadina nasilja i neprimjerenih ponašanja djece možda leži i u činjenici da je odgoj djece danas prema moralnim vrijednostima u krizi. Jedan od novijih socioloških modela objašnjava nasilno ponašanje među mladima prisutnošću nasilja u medijima. Neka istraživanja (Gentile i Anderson, 2003, prema Sokač, 2014, Kunczik i Zipfel, 2004, prema Valković, 2010) ističu da postoje moguće kratkotrajne i dugoročne posljedice nasilnih sadržaja u medijima, na ponašanje i stavove mladih. Mediji djeci i mladima poručuju da empatičnost prema drugima više nije „in“.

U objašnjavanju agresivnosti djece i mladih potrebno je uzroke potražiti u najranijem djetinjstvu, što čini teorija privrženosti. Temeljem ranih iskustava dijete će razviti osjećaj privrženosti koji će utjecati na kasnije ponašanje, doživljaj sebe i svijeta oko sebe. Ovisno o načinu na koji roditelji odgovaraju na potrebe i signale djeteta, ono će razviti siguran ili nesiguran tip privrženosti. Većina djece razviti će sigurnu privrženost. Nesigurno privrženost djeca u usporedbi sa sigurno privrženim, bit će u znatno većem riziku da postanu agresivna, destruktivna i antisocijalna. Do razvitka nesigurne privrženosti je došlo jer roditelji nisu bili emocionalno dostupni te odgovorili na djetetove potrebe (Buljan Flander, Bačan i Matešković, 2010).

Pravilan odgoj djeteta podrazumijeva upoznavanje s pravilima u kojima će roditelj biti ustrajan, ali fleksibilan. Uspostavljanje pravila i granica u ponašanju, te određivanje posljedica za njihovo kršenje, djecu će naučiti odgovornosti. Važno je da su roditelji strpljivi te da uspostave prihvatljivu kontrolu nad djetetom- s kim se druži, gdje izlazi, na što troši novac i slično. Zbog dokazanih štetnih učinaka fizičkog kažnjavanja ili okrutnih psihičkih kazni, bitno ih je izbjegavati te težiti zajedničkom rješavanju problema s djecom, izbjegavajući konflikte i agresivne reakcije. Roditeljske sposobnosti uspostavljanja discipline uključuju (Zloković, 2009) :

- U dogovoru s djetetom postaviti jasna i realna pravila ponašanja
- Postaviti „granice“ i jasne posljedice nepridržavanja dogovora
- Izbjegavati učestale kazne, zabrane i nepotrebne prijekore
- Netoleriranje bilo kojeg oblika nasilja i ponižavanja
- Poštovanje djetetovih i vlastitih prava i obveza
- Neprimjenjivanje bilo kakve fizičke sile ili okrutnih psihičkih kazni
- Zajedničko rješavanje problema s djecom

Roditelji moraju biti pozitivni modeli ponašanja ali i autoriteti svojoj djeci, a temelji dobrog odnosa je pozitivna komunikacija. Ona je, smatra Zloković (2009) i osnovna roditeljska kompetencija u primarnoj prevenciji neprimjerenih odnosa između roditelja i djece, a uključuje:

- Otvorenu komunikaciju u obitelji
- Međusobno uvažavanje i ravnopravnost odnosa
- Pokazivanje zanimanja za djetetove priče, pitanja, interese i probleme
- Ohrabrivanje djeteta da priča o svojim potrebama i problemima
- U razgovoru s djetetom, roditelji bi trebali biti konkretni, uvjerljivi i vjerodostojni
- Poučavanje djeteta kulturi aktivnog slušanja i nenasilnog komuniciranja bez vrijeđanja i ponižavanja

Emocionalne i socijalne kompetencije roditelja koje Zloković (2009) ističe u odgoju djeteta:

- Pokazivanje međusobne ljubavi i poštovanja
- Pružanje i poticanje emocionalne podrške i sigurnosti
- Pokazivanje vlastitih osjećaja i iskrenosti u međusobnim odnosima
- Razumijevanje potreba i osjećaja drugih članova obitelji
- Poticanje nezavisnosti djeteta u donošenju odluka i preuzimanju potrebne odgovornosti
- Poučavanje djeteta socijalno prihvatljivim vještinama ponašanja

U današnje vrijeme sve se više ističe humanistički pristup osobi, odnosno pristupanje čovjeku i njegovim individualnim potrebama na jedinstven način. To će značiti povezanost svih ustanova i stručnjaka usmjerenih djeci i roditeljima i njihovim potrebama. Suradnja roditelja i škole nije nova ideja, jer su već Aristotel i Platon smatrali da je roditeljima potrebno veće znanje i važnim su smatrali odnos roditelja i učitelja (Zloković, 2009). Kako bi se postigla dobra međusobna suradnja učitelja i roditelja, važno je uspostaviti pozitivnu komunikaciju koja će uključivati spremnost i otvorenost za razgovor, međusobno povjerenje, informiranje roditelja o mogućoj pomoći društva te davanje roditeljima do znanja da im se može pomoći i da situacija nije bezizlazna. Budući da mnogim roditeljima nedostaju osnovna znanja o roditeljskim vještinama, poticanju razvoja i nenasilnog ponašanja djece, potrebno je raditi na njihovim kompetencijama. One se mogu podizati uključivanjem u različite edukativne i informativne programe. Na taj način će ih se poučavati pozitivnim međusobnim obiteljskim odnosima, načinima vođenja pozitivne komunikacije te uspostavljanju discipline nad djetetom. Također, zbog činjenice da je fenomen nasilja nad roditeljima neprepoznat u društvu, senzibilizacija i informiranje javnosti važan je aspekt prevencije. Ne smije se zanemariti niti utjecaj medija i veliki udio koji neformalni izvori imaju na edukaciju ljudi. Oni mogu biti moćni suradnik u skidanju vela tajne koji prati ovaj oblik obiteljskog nasilja. Mogu smanjiti etiketu koje neke rizične obitelji nose, educiranjem društva o pojavnosti i rizičnim čimbenicima za nasilje nad roditeljima, poput grubog fizičkog kažnjavanja djeteta koje je još uvijek vrlo zastupljeno u našem tradicionalnom društvu ili permisivnog roditeljskog stila koji jednako tako može biti zaslužan za pojavu nasilničkog ponašanja djece. Posebno se treba usmjeriti na djecu koja su svjedočila obiteljskom nasilju, budući da i ona spadaju u rizičnu skupinu. Gallagher (2004) smatra da njima stručnjaci moraju posvetiti posebnu pažnju, kako

ne bi došlo do međugeneracijskog prijenosa nasilja. Samohrane majke i njihove jednoroditeljske obitelji kao najčešće pogođene nasiljem posebno su ranjiva skupina. To govori podatak o 29% jednoroditeljskih obitelji u kojima se javlja nasilje djece nad roditeljima. Uz to što nemaju podršku partnera, nerijetko se suočavaju i s financijskim poteškoćama te velikim pritiskom koji na njih stavlja samohrano roditeljstvo. Kako bi se prevenirali konflikti s djetetom do kojih često dolazi nakon razvoda braka, trebaju im biti dostupni i omogućeni razgovor i savjetovanja sa stručnjacima. Usmjeravanje na stvarne potrebe obitelji i djece, gdje će se svakom članu pomoći u jačanju odgovornosti prema sebi i drugima, ključ je prevencije obiteljskog nasilja. Zahvaljujući preventivnim programima, nasilno ponašanje „rizičnih obitelji“ moguće je smanjiti 30 do 50%, smatra Zloković (2009).

Literatura pokazuje kako se većina roditelja srami zatražiti pomoć zbog osjećaja vlastitog neuspjeha u roditeljskoj ulozi ili straha od osude i etiketiranja. Ukoliko se o odluče zatražiti pomoć, moraju znati gdje će im ona biti adekvatno pružena. Osim zdravstvenih djelatnika, djelatnika centra za socijalnu skrb, policije, pravobranitelja i odgojno-obrazovnih ustanova, nasilje mogu prijaviti i SOS telefonima, te zatražiti savjet. Pozivom na njih anonimnost im je zajamčena što je većini roditelja vrlo bitno. S druge strane, institucije nisu dovoljno osjetljive na ovaj problem te još uvijek imaju predrasude o krivnji žrtve, a pomoć ili izostaje ili je vrlo spora. To nije ohrabrujuća situacija za sve one roditelje koji čine vrlo veliku tamnu brojku.

4. ZAKLJUČAK

Biti roditeljem jedna je od najizazovnijih zadaća koje čovjek može iskusiti u svome životu, imajući na umu odgovornost koju ima prema drugom živom biću, ovisnom o njegovoj brizi, ljubavi, emocionalnom odgovoru te ukratko svim psihofizičkim potrebama. Odnos s djetetom nešto je što zahtijeva angažman od samog njegovog rođenja, jer zanemarujući djetetove potrebe prvih godina njegova života, upitnim postaje razvoj kvalitetne slike o sebi, drugima i svijetu oko sebe koje će ono stvoriti. Obiteljska zajednica mjesto je na kojem se formiraju mladi ljudi, te sustav koji ima najviše utjecaja na razvoj pojedinca. U današnjem društvu brzih promjena, roditeljima ostaje malo vremena za rad na obiteljskim odnosima i stvarnim potrebama njihove djece. Financijski problemi, opterećenost poslom, pritisci i svakodnevni stres, bračni problemi i učestali konflikti, obiteljski dom ne čine idiličnim, a sve više postaju vidljive posljedice koje današnji tempo života ostavlja na sve članove. Nasilje u obitelji kao jedan od fenomena na koji je tek odnedavno usmjerena potrebna pažnja, iako postoji oduvijek, također je uvjetovan socijalnim čimbenicima. Bez obzira na uzroke, ono ostavlja ozbiljne zdravstvene, socijalne i gospodarske posljedice na društvo. Upravo zato, privatna sfera pojedinca više nije nedodirljiva.

Nasilje nad roditeljima iako nije nova pojava, relativno je nova tema o kojoj stručnjaci a pogotovo šira javnost ne znaju dovoljno. Objašnjenje leži u nesposobnosti da se prihvati činjenica djece kao zlostavljača svojih roditelj (Gallagher, 2004). Roditelji žrtve nemaju dovoljno znanje o tome kako se postaviti prema djetetu te gdje zatražiti pomoć, dok institucije nisu dovoljno senzibilizirane i ažurne. Još uvijek postoje predrasude o krivnji roditelja za djetetovo ponašanje, koje ih sprječavaju da otvoreno govore o tome što doživljavaju (Horsburg, 2012). Stigma neuspješnih i loših roditelja nešto je što se želi pod svaku cijenu izbjeći, pa stoga jedino rješenje koje nalaze jest problem držati u tajnosti i nadati se da će proći sam od sebe. Konflikti i sukobi koji su normalna stvar i dio odrastanja svakog djeteta, u ovim obiteljima prelaze granice „zdravog“, te postaju svakodnevna pojava koja ugrožava psihološko, fizičko, emocionalno zdravlje roditelja. Prvo od pitanja na koje se pokušao dati odgovor ovim radom, jest- koje to okolnosti i čimbenici djecu i roditelje stavljaju u rizik od pojave ovog fenomena? Etiologija nasilja je kompleksna tema, no različiti autori (Brezina, 1999; Larzelere, 1986; Mahoney i Donnelly, 2000; Patterson, 1995; Peele, Fischer i Kidwell, 1985, prema Ibabe, Jaurequizar i Diaz, 2009) se slažu oko tvrdnje da nasilje često rađa nasilje.

To bi značilo da je izloženost nasilju, zlostavljanju, grubom fizičkom kažnjavanju ili okrutnim psihološkim kaznama, uz istovremeni nedostatak topline i emocionalnog odgovora vrlo veliki rizični čimbenik za razvoj nasilnog ponašanja kod djece. Takva djeca ne samo što mogu postati nasilna prema svojim vršnjacima, već u jednom trenutku mogu svoj bijes i frustracije usmjeriti prema roditeljima. Razlog leži u naučenim obrascima ponašanja, odnosno učenju po modelu. Dokazani su štetni učinci kažnjavanja te posljedice koje ono ima po djecu, no u našem tradicionalnom društvu, ono je još uvijek vrlo zastupljeno. Nameće se potreba educiranja roditelja alternativnim i učinkovitim nenasilnim metodama sankcioniranja i discipliniranja, te posljedica koje grubo kažnjavanje ima na djecu. Odgojni stil koji su Friend, Howard i Parker (2008) naveli kao vrlo problematičan, a koji je u svojoj srži različit od autoritarnog roditeljskog stila, jest permisivni stil. Roditelji često u nastojanju da djeci pruže sve što druga djeca imaju, ili u nedostatku vremena i strpljenja, daju svojoj djeci preveliku slobodu u ponašanju i odlučivanju. Takva djeca nisu naučena odgovornosti i ne poznaju granice budući da ih roditelji nisu postavili. U situaciji kada roditelj odbija neki djetetov zahtjev, a ono nije naviklo na odbijanje, može se javiti agresivno ponašanje.

Istraživanja (Estevez i Gongora, 2009) su pokazala da su oba spola podjednako nasilna prema roditeljima, s jedinom razlikom u oblicima, pa su tako dječaci češće fizički nasilni, a djevojke psihički i emocionalno. Period koji je najkritičniji, očekivano je adolescencija, te je većina počinitelja u dobi od 13-19 godina. No, uočeno je kako već i djeca od 4 godine mogu pokazivati neke rane znakove agresije prema roditeljima, što često prolazi nezapaženo ili se ne shvaća ozbiljno, smatra Zloković (2009). Neki autori smatraju da bi se ovaj oblik obiteljskog nasilja treba zvati „nasilje sinova nad majkama“ jer se najčešće javlja u obiteljima samohranih majki sa sinovima. Prema procjenama, svaka treća samohrana majka trpi nasilje od svog djeteta. Očito je da je riječ o problemu koji zahtjeva veću pozornost, kao i rad na smanjenju stigme koja koči roditelje da zatraže pomoć. Upoznavanjem javnosti s ovom problematikom, podigla bi se svijest o važnosti roditeljskih kompetencija te načina njihova poboljšanja. Rane intervencije daju dobre rezultate u suzbijanju nasilja, pa je tako moguće pravovremenom edukacijom i savjetovanjem pomoći „rizičnim obiteljima“. U tome veliku ulogu imaju škole, čiji bi učitelji, psiholozi i pedagozi osnaživali roditelje, a istovremeno bili dovoljno senzibilizirani na ponašanje svojih učenika, te ranim intervencijama utjecali na suzbijanje problema. Roditeljima žrtvama potrebno je pružiti mnogo veću podršku i dati im do znanja gdje mogu potražiti pomoć. Ona im mora biti pružena, bez prebacivanja odgovornosti ili ostavljajući im osjećaj krivnje za nastalu situaciju.

5. LITERATURA

1. Agnew, R., Huguley, S. (1989). Adolescent violence toward parents. *Journal of marriage and the family*, 51(3), 699–711.
2. Ajduković, D., Ajduković, M. (2010). Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učiniti. *Medicina fluminensis*, 46 (3), 292-299.o
3. Ajduković, M., Pavleković, G. (2000). *Nasilje nad ženom u obitelji*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć
4. Ajduković, O., Rusac, O., Ogresta, J. (2007). Izloženost starijih osoba nasilju u obitelji. *Revija za socijalnu politiku*, 15 (1), 3-22.
5. Bulatović, A. (2011). Posljedice zlostavljanja i zanemarivanja djece predškolskog uzrasta. *Život i škola*, 58 (27), 211-221.
6. Buljan Flander, G., Bačan, M., Matešković, D. (2010), *Nasilna ponašanja mladih-Zašto je ljubav važna?* Poliklinika za zaštitu djece Grada Zagreba.
Preuzeto 20. siječnja 2016, s internetske stranice :
<http://www.poliklinika-djeca.hr/wp-content/uploads/prirucnik-zasto-je-ljubav-vazna.pdf>
7. Calvete, E., Orue, I., Gamez-Guandix, M. (2015). Predictors of child to parent aggression: A 3 year longitudinal study. *Developmental Psychology*, 51 (5), 663-676
8. Crichton-Hill, Y., Evans, N., Meadows, L. (2006). Adolescent violence towards parents. *Te awatea review*, University of Conterbury, 21-22.
9. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku*, 10 (1), 45-68.
10. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing.

11. Deković, M., Raboteg-Šarić, Z. (1997). Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima. Društvena istraživanja, 6 (4-5), 427-445.
12. Estevez, E., Gongora, N., J. (2009). Adolescent aggression toward parents: factors associated and intervention proposals. Handbook of aggressive behavior research, 143-164
13. Ferenčić-Ćuk, S. (2008). Prevencija nasilja u obitelji. Priručnik
Preuzeto 15. prosinca 2015, s internetske stranice :
http://zenskapomocsada.hr/upload/2013/09/prevencija_nasilja_u_obitelji_523ae4f945ca5.pdf
14. Friend, D., Howard, J., Parker, T. (2008). Adolescent violence to parents. South Melbourne, Sidney: Inner south community health service.
15. Gallagher, E. (2004). Parents victimised by their children. Australian and New Zealand journal of family therapy, 24 (1), 1-12.
16. Gallagher, E. (2008). Children's violence to parents: a critical literature review, Thesis for the degree of Master of Social Work, Monash University
17. Grozdanić, V., Sršen, Z. (2011). Kaznenopravni odgovor na seksualno nasilje. Riječki teološki časopis, 19 (2), 313-334.
18. Holt, A. (2013). Working with adolescent violence and abuse towards parents: approaches and context for intervention. London: Routledge
19. Horsburg, A. (2012). Adolescent violence in the home. A scoping study and mapping of Victorian Services, RMIT Unversity
20. Ibabe, I., Arnosó, A., Elgorriaga, E. (2014). Behavioral problems and depressive symptomatology as predictors of child to parent violence. The european journal of psychology applied to legal contex, 6 (2), 53-61.
21. Ibabe, I., Jaureguizar, J., Diaz, O. (2009). Adolescent violence against parents: Is it a consequence of gender inequality? The european journal of psychology applied to legal context, 1 (1), 3-24.

22. Jackson, A., N. (2007). Encyclopedia of domestic violence. New York: Routledge
23. Janković, J. (1996). Pristupanje obitelji. Zagreb: Alinea
24. Keresteš, G. (2001). Roditeljsko ponašanje i obiteljska klima u obiteljima samohranih majki. Društvena istraživanja Zagreb, 4-5 (54-55), 903-925.
25. Klasnić, K. (2011). Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu-konceptualne pretpostavke. Socijalna ekologija, 20 (3), 335-355.
26. Koller-Trbović, N. (1994). Struktura odgojnih stilova roditelja djece predškolske dobi. Kriminologija i socijalna integracija, 2 (2), 127-143..
27. Ljubotina, D. (2002). Obiteljski odnosi i konzumacija droga na populaciji adolescenata grada Zagreba. Ljetopis socijalnog rada, 9 (2), 207-232.
28. McCloskey, L., A., Lichter, E., L. (2003). The Contribution of Marital Violence to Adolescent Aggression Across Different Relationships. Journal of interpersonal violence, 18 (4), 390-412.
29. Moffit, T., E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: a developmental taxonomy. Psychological review, 4 (100), 674-701.
30. Murray, A.,S. (1992). Children as witness to marital violence: a risk factor for lifelong problems among a nationally representative sample of american men and women. Family research laboratory, University of New Hampshire, Durham.
Preuzeto 20. prosinca 2015, s internetske stranice:
<http://pubpages.unh.edu/~mas2/VB48.pdf>
31. National clearinghouse on family violence (2001). Parent abuse: the abuse of parents by their teenage children. Preuzeto 3. siječnja 2016, s internetske stranice:
http://canadiancrc.com/parent_abuse.aspx
32. Novi list (2013). Preuzeto 20.prosinca 2015, s internetske stranice:
<http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Broj-maloljetnih-zlostavljaca-rapidno-se-povecava-Roditelji-u-strahu-od-vlastite-djece>

33. Price, J. (1996). Power and compassion; working with difficult adolescents and abused parents. New York: Guilford Press
34. Robinson, P., W., Davidson, L., J., Drebot, M., E. (2004). Parent abuse on the rise: a historical review. American association of behavioral social science online journal, Preuzeto 5. veljače 2016, s internetske stranice :
https://43f7cb640225fbfc67686e0928f1de5be0b26d7e.googledrive.com/host/0BwYZA6eD9SMqN0k5QV9YMkhGZ00/Perspectives/Perspectives2004/AABSS_58-67.pdf
35. Routt, G., Anderson, L. (2014). Adolescent violence in the home: restorative approaches to building healthy, respectful family relationships. London: Routledge
36. Rusac, S. (2006). Nasilje nad starijim osobama u obitelji. Ljetopis socijalnog rada, 16 (3), 573-954
37. Sokač, A. (2014). Čimbenici koji utječu na rizično ponašanje djece i mladih. *Educatio Biologiae*, 1 (1), 117-124.
38. Valković, J. (2010). Oblici i utjecaj televizijskog nasilja. *Nova prisutnost*, 8 (1), 67-86.
39. Velki, T., Bošnjak, M. (2012). Povezanost roditeljskih odgojnih postupaka s tjelesnim kažnjavanjem djece. *Život i škola*, 58 (28), 63-82.
40. Vulić-Prtorić, A. (2002). Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata. *Suvremena psihologija*, 5 (1), 31-51.
41. Wagner Jakab, A. (2008). Obitelj-sustav dinamičnih odnosa u interakciji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44 (2), 119-128.
42. Walsh, A., J., Krienert, L., J. (2007). Child-parent violence: An empirical analysis offender, victim and event characteristics in a national sample of reported incidents. *Journal of family violence*, 22 (7), 563-574.
43. Wilks, S., Wise, S. (2012). Stopping adolescent violence in the home: an outcomes evaluation of breaking the cycle. Collingwood: Anglicare Victoria
Preuzeto 15. veljače 2016, s internetske stranice:

<https://aifs.gov.au/people/sez-wilks>

44. World Health Organization (1999). Report of the consultation on child abuse prevention. Geneva. WHO/HSC/PVI/99.1
Preuzeto 4. travnja 2016, s internetske stranice :
<http://apps.who.int/iris/handle/10665/65900>
45. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. Narodne novine, 137/09, 14/10, 60/10.
46. Zloković, J. (2009). Nasilje djece nad roditeljima-obiteljska tajna? Rijeka: Gafika Zambelli
47. Zloković, J. (2014). Jutarnji list.
Preuzeto 15. prosinca 2015, s internetske stranice:
<http://www.jutarnji.hr/sve-vise-djevojcica-tuce-svoje-roditelje/1263516/>
48. Ždero, V. (2005). Psihičko zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji. Ljetopis socijalnog rada, 12 (1), 145-172.